

MAJTÉNYI LÁSZLÓ*

„Adjatok nekem bírakat, aminőket akartok, legyenek hanyagok, legyenek részrehajlók, legyenek megvesztegetve, legyenek ellenségeim, nem bánom: csak azt engedjétek, hogy semmit se tehesse senkinek másként, csak a közönség szeme előtt” – mondta az igazságszolgáltatás nyilvánosságáról Kossuth Lajos.¹ Érdeemes kicsit elidőznünk ennél a mondatnál. Kossuth nem züllött, korrupt bírákért kiált, bár kétségkívül e téren is lehettek tapasztalatai, hanem a nyilvánosság erejét hirdeti. Mára némileg megkopott már az a szép illúzió, hogy a társadalom *minden* betegségét meggyógyítja a nyilvánosság. Az elmúlt századok és nemzedékek összegyűjtöttek már annyi rossz tapasztalatot, hogy tudjuk: a társadalmi bajokra nem jelent általános megoldást a nyilvánosság. Azt is megtanultuk ugyanakkor, hogy ahol az információszabadságot, a kommunikációs jogokat komolyan és rendszeresen megsértik, ott minden egyéb szabadság esetleges. Kant örök békét remélő röpiratában kifejtett illúzióit – noha az igény a nyilvánosságra és a nyilvánosság veszélyeztetettsége is mindig eleven marad – a történelem rég elvette tőlünk: „Hogy királyok filozofáljanak vagy pedig filozófusok királyok legyenek, azt nem várhatjuk, de nem is kívánhatjuk: mert a hatalom birtoka az ész szabad ítéletét kikerülhetetlenül megrontja. Hogy azonban királyok vagy királyi – az egyenlőség törvényei alapján önmaguk fölött uralkodó – népek a filozófusok osztályát ne engedjék eltűnni vagy elnémulni, hanem engedjék nyilvánosan beszélni: mindkettőjük számára, saját ügyeik megvilágosítására nélkülözhetetlen.”²

Ha az örök békét ma már nem is ettől várjuk, máig nem múlt el a szabadság szerető emberek hite a nyilvánosság, így a bíróságok működésére is kiterjedő nyilvánosság fontosságában. Érdeemes a fordítást pacifista meggyőződése parancsára elsőként készítő Babits bevezetőjét is idézni: „Kant fogalmazásában a sajtószabadság kötelező volta az örök béke titkos cikke.”³

*

Ma, több mint egy évtizeddel a jogállami forradalom után még mindig ott tartunk, hogy az igazságügyi tájékoztatásról nem csupán tartalmukban kétes, sőt számos tekintetben elfogadhatatlan szabályok szólnak, de még a formai alkotmányosságot is az abszurditás-

ba hajló módon sérti a szabályozás szintje. Semmi nem magyarázhatja meg, hogy törvény helyett a bűnügyi és az igazságügyi tájékoztatásról szóló 10/1986. (IX. 1.) IM–BM együttes rendelet szabályozza az igazságügyi tájékoztatás tartalmi vonatkozásait, valamint azt a képtelenséget sem, hogy bírák jogairól és kötelezettségeiről olyan rendelet szól, mely alatt a belügyminiszter aláírása díszleg. De miként is szabályozza a formai alkotmányosságot kétségkívül sértő hatályos jog a bírósági eljárások nyilvánosságát?

Folyamatban lévő (vagy lezárt) ügyről a sajtó részére a bíróság elnöke vagy az általa megbízott személy adhat felvilágosítást. Nyilván akkor, ha úgy gondolja helyesnek, hogy adjon. Befejezett ügyről a bíró azonban nem adhat felvilágosítást; helyette a sajtószóvivő, a bíróság elnöke vagy az általa esetileg megbízott másik bíró nyilatkozhat. E szabályok figyelmes olvasója számára világos, hogy a bíró sem saját (abszolút tilalom), sem más ügyéről (kijelölés hiányában) nem mondhat véleményt. A Legfelsőbb Bíróság mostani elnökének egy korábbi szellemes megjegyzése szerint bíró elnöki felhatalmazás nélkül Martinovics Ignác peréről sem formálhat véleményt a nyilvánosság előtt. A nyilvánosság kizárásával tartott tárgyalásról – tartalmilag helyesen – egyáltalán nem adható felvilágosítás, az ügy irataiba nem engedélyezhető betekintés. Magánszemélyek polgári peres ügyében, családjogi perben, valamint a munkaügyi és a szövetkezeti tagsági viszonnal kapcsolatos perben a nyilvános bírósági tárgyalásról csak valamennyi perben álló fél (beavatkozó) hozzájárulásával szabad tájékoztatást adni. A bírósági tárgyaláson kép- vagy hangfelvételt a 10/1986. (IX. 1.) BM–IM rendelet 11. §-a szerint csak az eljáró tanács elnökének engedélyével szabad készíteni. A rendelet szerint az engedély „csak akkor adható meg, ha a felvétel nyilvánosságra hozatalához a felvételen szereplő és az eljárásban részt vevő személyek hozzájárultak. Az érintett személy hozzájárulása nélkül felvételt készíteni csak a Ptk. 80. § (3) bekezdésében meghatározott esetben szabad, erre az eljáró tanács elnöke adhat engedélyt. Az engedélyt vissza kell vonni, illetve a további nyilvánosságra hozatal meg kell tiltani, ha utóbb a tárgyalásról a bíróság a nyilvánosságot kizárta. Az engedély visszavonható, ha a tanács elnöke az eljárás, illetőleg a rendfenntartás érdekében azt indokoltnak tartja.” Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) 1999. évi 7. számú szabályzatában úgy rendelkezik, hogy a Legfel-

* Ez az írás az Eötvös Károly Intézet, a Nyílt Társadalom Alapítvány és a Legfelsőbb Bíróság által A bírósági ítékezés feltételrendszere címmel rendezett, 2003. március 25-i konferencián elhangzott előadás időszerűsített és bővített változata.

sőbb Bíróság, az ítélőtáblák, valamint a megyei bíróságok elnökei kötelesek a bírák közül sajtószóvivőt kinevezni.

Arra nézve találunk ugyan rendelkezéseket, hogy mit *kell*, de arra nem, hogy mit *szabad* titokban tartani a bíróságokon keletkezett adatokból. Erre már nincs törvény, országos igazságszolgáltatási tanácsi szabályzat, etikai kódex vagy bármilyen más előírás, mely iránymutatást adna. Sem a bíróság elnöke, sem megbízottja soha nem tájékoztat, hanem mindig csak tájékoztathat, betekintést engedhet – ha úgy látja jónak. A bíróság elnöke jog szerint egyaránt megteheti, hogy senki újságíró fiának semmiről nem ad felvilágosítást,⁴ mint ahogy azt is megteheti, hogy a Népszabadság újságírójának ad, a Magyar Nemzetének nem (vagy fordítva).⁵ A bíró szabad mérlegelése alapján, indokolás nélkül megtilthatja a tárgyaláson kép- és hangfelvétel készítését. Ennél mind alkotmányossági, mind pedig morális jogi megközelítés alapján már az is jobb lenne, ha a törvény kategorikusan tiltaná a kép- és hangfelvételek készítését.

*

A jogkereső állampolgárok, a jogászok sincsenek jobb helyzetben. Az ítélkezési gyakorlat a maga egészében ma Magyarországon nem ismerhető meg. Nemhogy a megyei bíróságok, de a Legfelsőbb Bíróság ítéletei sem tanulmányozhatók teljességükben, azokkal csak mint válogatásokkal ismerkedhetünk meg, szerkesztett, rövidített, értelmezett, valaki által megemésztett formában; sőt a bírói jog részleges megismeréséért üzleti vállalkozásoknak kell fizetniük a jogkereső polgároknak. Az ítélőtáblákról persze még sincsenek tapasztalataink, de ne legyenek illúzióink velük kapcsolatban sem. Pedig az érintettek személyiségi jogainak kímélete mellett, különösen az információs társadalom korában, semmi technikai akadálya nem lehet az ítéletek közzétételének, melyek mint a jogalkalmazás anonimizált dokumentumai egyébként kétségkívül az információs szabadság jelenlegi törvényi szabályai szerint is közérdekű adatok lennének. Lehetetlenség, hogy a bírói gyakorlatból jószerivel csak annyi ismerhető meg, amennyit a bíróság maga lehetővé tesz. Ez a gyakorlat nemcsak a közérdekű adatok megismerhetőségét és a sajtó szabadságát, a jogtudományi kutatások végezhetőségét érinti, de kihat a polgárok és a jogi személyek jogérvényesítési lehetőségeire, ahogy az eredményes ügyvédi munka feltételeit is rontja, ha nem tanulmányozhatók azok az ítéletek, amelyeket a bíróságok nem tartanak fontosnak vagy amelyekre – esetleg jó okkal – nem büszkék.

A szabályozás abszurditását mutatja az az eset,⁶ melyben a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosa keresett meg mint adatvédelmi biztost azzal a kérdéssel, hogy sérül-e a személyes adatok védelméhez való jog, ha a hátrányos megkülönböztetés tilalmába ütköző munkáltatói intézkedés miatt indult munkaügyi perekről kér olyan statisztikai adatokat a bíróságoktól, amelyeket azután mint ombudsman kíván felhasználni. Az OIT hivatalával egyeztetett álláspontom szerint az anonim módon feldolgozott bírósági adatok átadhatók. A józan olvasó legfeljebb azt kérdezhetné itt meg: egyáltalán miért volt ez kérdés?

Az új büntetőeljárási törvényen (Be.) viszont látszik, hogy alkotója igyekezett – igaz, felemás eredménnyel – a nyilvánosság és a magánélet oltalmának szempontjait egymásra való tekintettel érvényesíteni. Főszabály szerint a bíróság tárgyalása nyilvános. Ám a tanács elnöke a tárgyalás szabályszerű lefolytatása, méltóságának és biztonságának megőrzése érdekében, helyszűke esetén meghatározhatja a hallgatóság létszámát. Ez voltaképpen helyeselhető rendelkezés, bár nem ártana mellé egy olyan belső szabály, hogy a várhatóan nagyobb érdeklődésre számot tartó ügyeket a rendelkezésre álló nagyobb tárgyalótermekben kell megtartani. A tárgyaláson hallgatóként a tizenegyedik életévét be nem töltött fiatal nem vehet részt, a tizennyolcadik életévét be nem töltött személyt a tanács elnöke a hallgatóság köréből kizárhatja. A bíróság hivatalból vagy az ügyész, a vádlott, a védő, a sértett, illetve a tanú indítványára a nyilvánosságot az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről indokolt határozattal kizárhatja erkölcsi okból, az eljárásban részt vevő kiskorú, az eljárásban részt vevő személyek vagy a tanú védelme érdekében, az állam- vagy szolgálati titok megőrzése végett. Az e szakaszhoz fűzött miniszteri indoklás – mintegy kilépve az ilyen iratokban szokásos műfaji keretek közül – meglepő őszinteséggel szól arról a kérdésről, amely ennek az írásnak közvetlen tárgya és amely az adatvédelmi biztosi gyakorlatban is eredményezett jogeseteket: „Itt kell említést tennünk arról a gyakorlatban néhányszor előfordult esetről, amikor a tanács elnöke a sajtó képviselőinek tiltotta meg a tárgyaláson való megjelenést, mintegy őket illetően zárt tárgyalást rendelt el. Ilyen »részleges«, meghatározott hallgatókra vonatkozó, a nyilvánosságot kizáró rendelkezés törvénysértő. Ez természetesen nem azonos azzal az esettel, amikor a tanács elnöke engedélyétől függ, hogy hang- vagy képfelvételt készíthetnek-e a tárgyalásról a média képviselői.” A törvény indokolásának ez a részlete azért is érdemes a figyelmünkre, mert világosság teszi, hogy ez az eljárás a régi büntetőeljárási törvény alapján mindig is törvénysértő volt.

A polgári perben az eljárási törvény szerint a bíróság a nyilvánosságot indokolt határozattal ugyancsak kizárhatja a tárgyalásról államtitokra, szolgálati titokra, erkölcsi okra hivatkozva, de itt ez még az üzleti titokkal és a nemzetgazdasági érdekekkel, illetőleg az ügyfelek néhány, ugyancsak nevesített vagyoni érdekével egészül ki; még zárt tárgyaláson is jelen lehetnek „egyes” – közelebbről meg nem határozott – „hivatalos személyek”. Az ítéletet mind a polgári, mind pedig a büntetőperben nyilvánosan hirdeti ki a bíróság. Ugyancsak mindkét eljárás jog szabályozza azt, hogy a nyilvános tárgyalás rendjét az elnöklő bíró köteles biztosítani. Az elnök a rendzavarót rendre utasítja, pénzbírsággal sújthatja és kiutasíthatja, kivezeteti, illetve „eltávolíttatja”. Az persze már fölöttebb aggályos, ha az elnök a tárgyaláson folytatott jegyzetelést, vagyis a toll sercegését rendzavarásnak minősíti.⁷

*

A törvényi és rendeleti szabályozásnak az alkotmányos elvek érvényesülése szempontjából az az egyik legnyilvánvalóbb ellentmondása, hogy a bíró nem szólhat semmit saját döntéséről. Véleménynyilvánítási szabadságának a hivatásával összefüggő kérdésekben történő teljes elvonása kétségkívül elfogadhatatlan. Elismerem, veszélyes következményekkel járhat, ha a bíró nyilvános diskurzusban értelmezi saját döntését, ennek ellensúlyozására viszont bőven elegendő, ha a törvény megadja a bírónak a hallgatás szabadságát. A többi pedig rá kell bízni az OIT-re, az etikai kódexekre, a bírói szervezetek szakmai ajánlásaira, vagyis az önszabályozásra. Ennek érdekében minél hamarabb törvényt kell alkotni az igazságügyi tájékoztatásról – jelen sorok írója azt adatvédelmi biztosként éveken keresztül annak ellenére hiába sürgette, hogy erről bírói, igazságügyi fórumok, köztük maga az OIT is többször egyetértésükről biztosították.

Kétségkívül történt némi előrelépés azzal, hogy az Országgyűlés a 2003. évi II. törvénnyel új fejezetet iktatott a Be.-be Felvilágosításadás és a nyilvánosság tájékoztatása a büntetőeljárás során címmel. A szabályozás szerint a nyomozás befejezéséig a nyomozó hatóság jogszabályban felhatalmazott tagja, a bírósági szakban a bírák jogállásáról szóló törvény által felhatalmazott személy adhat felvilágosítást. Ugyanitt kimondja azt az elvet, hogy a sajtó jogosult tájékoztatni a nyilvános tárgyalásról. A bíróság viszont köteles megtagadni a sajtótól a tájékoztatást, ha az államtitkot, szolgálati titkot sértene vagy az eljárás eredményességét veszélyeztetné. Az már rejtély, hogy a nyilvános tárgyalásról szóló tájékoztatás, illet-

ve az állam- vagy szolgálati titoknak nem minősülő információk megosztása hogyan sértheti az eljárás eredményességét, de az is, hogy ki a címzettje a diszkrecionális jog alkalmazásának: a tanács elnöke, a bíróság elnöke vagy netalán a szóvivő. A jogalkotó feltehetően a nyilvános tárgyaláson nem ismertett adatokra gondolt, arra viszont ennyi szabály nem elegendő.

A hang- és képfelvétel készítéséről úgy rendelkezik a Be. 74/B. § (1) bekezdése, hogy a „bírósági tárgyalásról a nyilvánosság tájékoztatása érdekében hang- vagy képfelvételt a tanács elnöke engedélyével, a bírósági tárgyaláson jelen lévő személyről – a bíróság tagjain, a jegyzőkönyvvezetőről, az ügyészen és a védőn kívül – csak az érintett hozzájárulásával szabad készíteni. A tanács elnöke a tárgyalás folyamatosságának és zavartalanságának érdekében az engedélyt megtagadhatja, illetőleg azt a bírósági eljárás bármely szakaszában visszavonhatja.” Ennek a rendelkezésnek az az érdekessége, hogy kettős engedélyt tesz szükségessé: egyszer a bíró – lényegében szabad mérlegelés alapján – engedélyez, mivel a két lehetséges korlátozási indok – a tárgyalás „folyamatossága és zavartalansága” – kevéssé normatív természetű. Majd a felvétel készítőjének a bírót, a jegyzőkönyvvezetőt, az ügyészt és a védőt kivéve minden jelenlévőtől hozzájárulást kell szereznie. Véleményem szerint egyfelől a vádlott jogainak arányos korlátozása lenne, súlyos bűncselekmény ügyében folytatott eljárásban legalábbis mindenképpen, ha az ő beleegyezésére nem volna szükség. Ennél súlyosabb az, hogy a törvény szó szerinti értelmezése alapján – márpedig mi más lenne az irányadó – a nyilvános tárgyaláson jelen lévő hallgatóság tagjai mindegyikének hozzájárulását is meg kell szerezni a hang- és képfelvétel készítéséhez, ami – valljuk be – képtelen elképzelés. A rendelkezés igazi komikuma abban áll, hogy a hallgatóságnak a tárgyaláson teljes csendben kell lennie, a hangoskodás kétségkívül rendzavarás lenne, mégis a *hangfelvételek* készítéséhez is kell a hallgatóság hozzájárulása. A zárt tárgyalásról, illetőleg a tárgyalásnak azon részéről, amelyről a bíróság a nyilvánosságot kizárta, a sajtó természetesen nem adhat és nem kaphat tájékoztatást.

Ugyanakkor jelentős vívmányként üdvözölhetjük, hogy a folyamatban lévő vagy befejezett ügy iratai a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló törvény közlevéltári anyagban történő kutatásra vonatkozó szabályai szerint az ott meghatározott védelmi idő letelte előtt is kutathatók. Ezzel kapcsolatban azt a – talán konzervatív – megjegyzést tenném, hogy a folyamatban lévő nem anonim ügyeknél a kutatói engedély kiadását alaposan meg kell fontolni.

Már az 1995–96. évi adatvédelmi biztosi beszámoló megállapította: „Nem megnyugtató [...] hogy jelenleg a bírósági eljárással összefüggésben a személyes adatok védelmével és a közvélemény tájékoztatásával kapcsolatos lényeges szabályok alacsony szintű jogforrásokban találhatók: a büntügyi és az igazságügyi tájékoztatásról szóló 10/1986. (IX. 1.) IM–BM együttes rendeletben, valamint a [z időközben hatályon kívül helyezett – M. L.] bíróságok ügyviteli szabályairól szóló 123/1973. (IK. 1974. 1.) IM utasításban. Ugyancsak aggályos, hogy a személyes adatok kezelésével kapcsolatos törvényi, illetve alacsonyabb szintű jogforrások között ellentmondások tapasztalhatók.”

A bíróságok adatkezelésének tekintetében hatáskörömet – ideértve a nyilvánosság kérdését, a közérdekű adatok megismerését is – következetesen megszorítóan értelmeztem, mert bár az adatvédelmi törvény betű szerinti értelmezése alapján az adatvédelmi biztos minden adatkezelő minden adatkezelését vizsgálhatja, ezt indokolt a bírói függetlenség alkotmányos és törvényi szabályaival összhangban korlátozónan értelmezni. E megfontolás alapján azoknak a panaszoknak a vizsgálatát, amelyek az eljárásjogokban szabályozott adatkezelésekkel voltak kapcsolatosak, hatáskör hiányában elutasítottam. Így nem vizsgáltam a bírónak a fél saját irataiba való betekintését, másolatok kérését elutasító intézkedését sem, hiszen ez az érintettet nem az adatvédelmi törvény alapján, hanem ügyfélként, külön nevesített eljárási joga alapján illette meg.⁸

1996-ban vizsgáltam azt a jelen írás tárgya szempontjából figyelemre méltó ügyet, amelyben a panaszos szerint a Budai Központi Kerületi Bíróság elnöke utasításban tiltotta meg a hangfelvevő készülékek bevitelét a bíróság épületébe. A bíróság elnöke az adatvédelmi biztosi megkeresésre egészen szokatlanul udvariatlan módon, a megszólítással nem bajlódva, egyetlen mondatban válaszolt, közölve, hogy nem óhajt válaszolni. Válaszomban utaltam az adatvédelmi törvény szabályára, mely szerint az adatvédelmi biztos minden adatkezelőt ellenőrizhet.⁹ A bíróság együttműködésének hiányában az ügyet nem lehetett kivizsgálni, de feltételezhető, hogy az utasítás létezett.

Az egyik legfigyelemreméltóbb eset az volt, melyben a Fővárosi Bíróság tanácsvezető bírája fordult hozzám¹⁰ segítségért, melyet nem lehetett megadni, mert a jogi problémára a törvények nem nyújtottak és ma sem nyújtanak megoldást. A bíró tájékoztatása szerint a felperes az Információs Hivaltól mint alperestől a róla kezelt adatokat tartalmazó iratokba kért

betekintést, igényelte a személyét érintő jogellenes adatkezelés megszüntetését, továbbá kérte a jogellenes adatoknak a nyilvántartásból való törlését is. A kérést az Információs Hivatal – az állam külső és belső biztonságának védelmére hivatkozva – elutasította. A hivatal csak annyit közölt a kérelmezővel, hogy vele kapcsolatosan jogellenes adatkezelést nem végzett, illetve nem végez. Az Információs Hivatal a jogvita eldöntésére hivatott bíróságtól a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 44. § (2) és (3) bekezdésére hivatkozva szintén megtagadta az érdemi tájékoztatást, mondván, e rendelkezések alapján a nemzetbiztonsági szolgálatok adatközlése a bíróságoknak sem eredményezheti a nemzetbiztonsági szolgálatokkal együttműködő személy felfedését. Az ügyben eljáró bíró azért fordult hozzám, mert az adatvédelmi biztosnak az adatvédelmi törvény szélesebb körű iratbetekintési jogot biztosít, mint a bíróságnak. Az ügy azért volt különösen érdekes, mert az adatvédelmi biztos az ombudsman-törvény és az adatvédelmi törvény alapján nem folytathat vizsgálatot egy bíróság előtt folyamatban lévő ügyben, ugyanakkor a fentebb ismertetett jogszabályi feltételek mellett a bíróság a szükséges információk hiányában nem tudta döntését meghozni. Adatvédelmi biztosként elhárítottam, hogy a perben felmerült konkrét kérdésben állást foglaljak. Megkerestem azonban a nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő tárca nélküli minisztert, aki megerősítette, hogy a szükséges garanciák hiánya miatt nem áll módjában a bírónak az adatkezelés jogszerűségéről tájékoztatást adni, pontosabban azt a tájékoztatást adja, hogy adatkezelésük jogszerű.

Ezt a dilemmát bonyolította tovább a 6/1998. (III. 1.) AB határozat, mely szerint sérti a fegyverek egyenlőségének elvét és a védelemhez való jog aránytalan korlátozásának tekinthető, hogy a vádlott és védője számára a büntetőeljárásban felhasznált, államtitkot, illetve szolgálati titkot tartalmazó iratok megismerése e titkok védelme érdekében korlátozott. Márpedig alkotmányjogi szempontból nem különbözik ettől az esettől, ha a bíró azért nem tud dönteni egy elé terjesztett kérelemről, mert a döntéshez szükséges iratok megismerését azok adattartalma vagy az azokból szerezhető információk feltétlen védelme akadályozza.

A bíró nem kerülhetne olyan helyzetbe, hogy az alperes nemzetbiztonsági szolgálat irataiba ne tekinthessen be, mert így, mint láttuk, a szolgálat állapítja meg a bíró számára saját eljárásának jogszerű voltát. Ebben az esetben az alperes titkosszolgálat a *csak* általa ismert tényállás alapján ítélte meg, hogy nem követett el jogsértést. Könnyen beláthatjuk azt is, hogy hasonlóan abszurd helyzet állt volna elő azzal is, ha

adatvédelmi biztосként a valóban képtelen helyzetben lévő bíró segítségére siettem volna. Ekkor ugyanis az adatvédelmi biztос az adatvédelmi törvény 27. §-ának szabályai szerint eljárva maga lépne a bíró helyébe, ha a szolgálat magatartását jogszerűnek találja, mivel a bíró nem igazán tehet ekkor mást, mint hogy elhiszi a biztос jogi véleményét, és az ítéletbe foglalja az adatvédelmi biztос által megállapított tényállást.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata sem ad megoldást erre a kérdésre: a Klass-ügyben¹¹ a bíróság azt állapította meg, hogy a rendőrség által folytatott titkos megfigyelés csak szigorú feltételekkel fogadható el. Klass ügyész, valamint a széles értelemben vett igazságszolgáltatás munkájában részt vevő társai kérelmére a német szövetségi Alkotmánybíróság 1970-ben alkotmányellenesnek minősítette azt az 1968-as törvényt, mely szerint az érintettek tájékoztatását a postai küldemények és a telekommunikáció ellenőrzése során még akkor is meg lehet tagadni, ha a tájékoztatás a magánéletet korlátozó törvényi cél veszélyeztetése nélkül is lehetséges volna. Klass és társai ezután Strasbourghoz fordultak, mivel szerintük a törvény még az Alkotmánybíróság kedvező döntése után is sérti az Emberi jogok európai egyezményének 6, 8. és 13. cikkét. Az ügy egyik érdekessége az volt, hogy a panaszosok nem tudták bizonyítani azt, hogy ők a titkos megfigyelés sérelmét valóban elszenvedték. A bíróság mindazonáltal úgy ítélte meg a helyzetet, hogy a panaszosok mindegyike jogsértés áldozatának tekintheti magát az ellenőrzés titkos jellege miatt. Az nem volt vitás, hogy a kérdéses törvény beavatkozást jelent a panaszosok magánéletébe, azt kellett vizsgálni, hogy az egyezmény 8. cikk (2) bekezdése alapján jogos-e a beavatkozás. A bíróság szerint e rendelkezést, mivel alapjogot korlátoz, szűkítően kell értelmezni. A bíróság szerint az állampolgárok titkos megfigyelése alapvetően a rendőrállamokra jellemző, és az egyezmény szerint ez csak akkor indokolt, ha a demokratikus intézmények védelméhez *feltétlenül* szükséges, akkor is csak a kellő mértékig élhetnek ezzel az eszközzel a hatóságok. Ugyanakkor azt is megállapította a bíróság, hogy a demokratikus társadalmakat a kémkedés és a terrorizmus fenyegeti, ezért a „felforgató elemeket” jogosan figyeli az állam. A bírói és egyéb ellenőrzés kívánatos és szükséges. A német törvény ebben az esetben a bírói felülvizsgálatot kizárta ugyan, azonban létrehozott két szervet, és ezekre bízta a felülvizsgálatot: a Bundestagban működött ugyanis egy, a képviseleti arányoknak megfelelő ötfős bizottság, valamint egy háromfős albizottság, melyek a törvény alkalmazását ellenőrizték. A bíróság értelmezése szerint így nem sértették meg az egyezmény 8. cikkét. Azt az igényt, hogy az ügyben nincs biztosítva hatékony jogorvoslat,

ezzel pedig a német állam megsérti a 13. cikket, ugyancsak elutasították azzal, hogy a jogorvoslat annyira lehet hatékony, amennyire ezt az ellenőrzési rendszerből fakadó szűk mozgástér megengedi.¹²

Visszatérő kérdés, hogy a bírakat megilletheti-e hivatásuk gyakorlásával összefüggésben egyes természetes személyazonosító adataikra nézve az információs önrendelkezési jog. Az évek során több ezzel kapcsolatos indítvány érkezett az adatvédelmi biztосhoz. Előfordult, hogy a bírósági eljárásban részt vevő személyek, ügyfelek az eljáró bíró kilétének ismeretében őt és családját saját otthonában zaklatták. E veszéllyel azonban bizonyos hivatások gyakorlóinak, így a bírának is szembe kell nézniük: az eljárási kódexek rendelkezései alapján a bírák nevét az ügyfelek megismerhetik. Egy bíró egyenesen azt fejtette ki, hogy véleménye szerint az ügyfelek részéről érkező zaklatásokkal, atrocitásokkal szemben a bírák mentelmi joga alapján kellene maximális védelmet nyújtani, a bírónak teljes anonimitást kellene élveznie. Válaszomban a mentelmi jog tartalmát értelmezve azt fejtettem ki, hogy az nem a bíró személyes védelmét szolgálja, hanem az igazságszolgáltatás alkotmányos működésének törvényi garanciája.¹³

Akadtt beadványozó, aki a bírának az egypárti államberendezkedésben fenntartott párttagságáról szeretett volna adatokat megtudni. Azonban a bírák személyi nyilvántartása ma jogszerűen nem tartalmazhat a korábbi párttagságra vonatkozó adatot, de ha tartalmazna, a beadványozó akkor sem ismerhetné meg azokat, mivel a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII. törvény 100. § (6) bekezdése szerint a bírónak a személyi nyilvántartásban szereplő adatairól a bíró nevére és a beosztására vonatkozó adat kivételével, megítélésem szerint helyesen, csak igazságügyi szerv részére lehet tájékoztatást adni.¹⁴

*

Amint ez az eddigiekből sejthető, a magyar igazságszolgáltatás távol áll az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága által megfogalmazott – igaz, nem kötelező – követelményektől is. A bírói döntéseknek elektronikus feldolgozását és hozzáférhetővé tételét javasló, 1995. szeptember 11. napján elfogadott ajánlás¹⁵ szerint szükséges valamennyi bíróság joggyakorlatának teljes ismerete, továbbá „a nagyközönségnek és különösen a jogászoknak van szükségük ezekre az új információs eszközökre”. Az ajánlás olyan bírósági nyilvántartások bevezetését irányozza elő, melyek lehetővé teszik az ügyvédek, állampolgárok, jogi kutatók számára a bírósági joggyakorlat lehető legszélesebb körének megismerését. Ezt újította meg és egészített

te ki az új technológiák alkalmazását nyomatékkal ajánló, 2001. február 28-án elfogadott ajánlás,¹⁶ amely egységesíteni szeretné a tagállamok joggyakorlatát az új technológiák alkalmazása tekintetében. Leszögezi, hogy a modern információs technológiák alkalmazásával fejleszthető az európai államok igazságügyi és bírósági igazgatása, ezek szükséges eszközei az állampolgári részvételnek, a jól működő demokráciának. A joghoz – ideértve a bírói jogot – való hozzáférés az ajánlás szerint az Emberi jogok európai egyezményéből levezethető követelmény, ezért a jogi információkat – így a jogszabálysövegeket, az államot kötelező nemzetközi szerződéseket, a bíróságok belső szabályait vagy a fontos bírói döntéseket – tartalmazó adatbázisokat elektronikus formában, ingyenesen hozzáférhetővé kellene tenni a polgárok számára. Lehetővé kell tenni azt is, hogy elektronikus úton eljárást lehessen kezdeményezni, illetőleg eljárási cselekményeket lehessen foganatosítani. Az ajánlás utal arra, hogy az eljárásokban az autentikus jelleg megfelelő biztosítéka a digitális aláírás alkalmazása; ez azonban az elektronikus ügyintézésnek a feltétele, nem a bírói gyakorlatban megtestesülő közérdekű adatok megismerésének.

Figyelemre méltó, hogy az észt elektronikus információszabadsági törvény közzétételi listáján – olyan furcsaságok mellett, mint a pártok tagjainak névsora – külön tételként szerepelnek a jogerős bírói ítéletek. Még ha az észt szabályozás némileg neofita túlzásnak is tűnik, az mindenképpen szükséges lenne, hogy a felsőbbbíróságok jogerős ítéleteit – a magánélet védelmének szempontjait mérlegelve, részlegesen anonimizálva – kötelező legyen elektronikus formában is hozzáférhetővé tenni. Az anonimizálás során természetesen a magyar adatvédelmi kultúra hagyományosan erős követelményei szerint kell eljárni, és érdemes különbséget tenni a polgári és a büntetőügyek között.

*

Az Eötvös Károly Intézet 2003 júliusa és szeptember között vizsgálatot folytatott, melynek során a megyei, illetve a megyeszékhelyeken működő városi bíróságoktól közérdekű adatokat kértünk.¹⁷ Kutatásunk is alátámasztja azt a sok éves adatvédelmi biztosi tapasztalatot, hogy az állampolgárok kevésbé érzékenyek a közérdekű adatok eltitkolására, mint arra, ha személyes adataikkal élnek vissza. Az érdemben válaszoló tíz megyei bíróság közül nyolc előtt nem indult az elmúlt évben közérdekű adat kiadása iránti per, kettő pedig a helyi bíróság adatait közölte: mind Szolnokon, mind Zalaegerszegen egy ilyen per volt az adatvédelmi törvény vonatkozó rendelkezése alap-

ján, a bíróságok mindkét esetben kötelezték az adatközlést megtagadó szervet az adat kiadására. Hat bíróság a nyilvántartás hiányára hivatkozva, négy pedig indokolás nélkül tagadta meg a választ. Figyelemmel arra, hogy két megyei bíróság a székhelyén működő városi bíróság adatait közölte, és ezek a helyi bíróságok voltak azok, melyek előtt egyáltalán volt ilyen per, megállapíthatjuk, hogy a válaszoló megyei bíróságok előtt – legjobb tudomásunk szerint – 2002-ben egyetlen eljárás sem indult közérdekű adatközlés megtagadása miatt. Az érdemben válaszoló tizenegy helyi bíróság közül négy előtt indítottak ilyen pert; a legtöbbet a Miskolci Városi Bíróságon, ahol három eljárás közül a bíróság egy esetben kötelezte a perbe vont szervet az adat közlésére. A nyíregyházi, a zalaegerszegi és a szolnoki városi bíróságon egy-egy per indult, de adatközlésre kötelezéssel csak a szolnoki és a zalaegerszegi végződött. Mindez témánk szempontjából azért érdekes, mert azt mutatja, hogy az állam átláthatóságára vonatkozó társadalmi igény – bár meg lehetőszen sokan és sokat beszélünk róla – alig-alig érzékelhető.

Tudtuk, hogy a rendőrség titkos adatgyűjtési kérelmeire vonatkozó kérdésünket utasítják majd el a legnagyobb arányban. A nemzetbiztonsági szolgálatok által végzett titkos információgyűjtés engedélyezésére nem is kérdeztünk rá, mivel az ezzel összefüggő iratok a 42/1998. (V. 6.) OIT határozat alapján szolgálati titoknak minősíthetők. E kérdéskörben számos meglepő, egymásnak ellentmondó válasszal és indokolással találkozunk, ez pedig kételyeket ébresztett bennünk azzal kapcsolatban, vajon a bíróságok tudják-e, hogy a titkos információgyűjtés során keletkezett adatok mely köre tekintendő az állam- vagy a szolgálati titokkör részének. Míg három bíróság közölte a titkos információgyűjtés engedélyezésére vonatkozó, hozzá érkezett kérelmek számát, a többi bíróság ezt az adatot is titokként kezelte. Két bíróság – helytelenül – úgy tudta, hogy az általunk kért adatok államtitoknak minősülnek, míg két másik szerint szolgálati titok. További két bíróság szerint „állam-, illetve szolgálati titok” a kért adat, noha egy adat nem tartozhat egyszerre mindkét kategóriába. Két bíróság hatáskör, egy pedig a nyilvántartás hiányára hivatkozva tagadta meg a választ. S itt volt a legmagasabb az indoklás nélküli válaszmegtagadások aránya is. Az államtitokra hivatkozók közül három bíróság jelölte meg – helytelenül – az államtitokká minősítés alapját: az állam- és a szolgálati titokról szóló törvény mellékletének 46. pontja nem az információgyűjtéssel kapcsolatos kérelmekre vonatkozó statisztikai adatokat, hanem a begyűjtött információkat engedi titkosítani. A Pesti Központi Kerületi Bíróság és a Nyíregyházi Városi Bíróság mindhárom kérdésünkre meg-

tagadta a választ, és az indokolásban is teljesen meg-
egyező jogalapra helyezkedtek. Nincs másik két
olyan bíróság a válaszadók között, amelyik ugyanazt
a választ adta ugyanarra a jogalapra hivatkozva.
Három bíróság adott számszerű választ arra a kérdés-
re, hogy hány kérelem érkezett hozzájuk titkos infor-
mációgyűjtés engedélyezésére. A gyulai és a balassa-
gyarmati bíróság közlése szerint egyetlen ilyen kére-
lem sem volt előttük az elmúlt évben. A Balassagyar-
mati Városi Bíróság azt is közölte, nincs a titkos infor-
mációgyűjtés engedélyezésére kijelölt bírása, a Szol-
noki Városi Bíróság tájékoztatása szerint húsz kére-
lem érkezett hozzájuk, azt azonban nem közölték,
hogy hány esetben adott helyt a bíróság a kérelem-
nek. Az indoklás ezúttal a rendőrségről szóló 1994.
évi XXXIV. törvény 63. § (2) bekezdésére hivatko-
zott, mely szerint a titkos információgyűjtés során be-
szerzett adat a büntetőeljárásban a bizonyítási eszköz-
ként való felhasználásáig, továbbá a rendőrséggel
együttműködő személy és a fedett nyomozó kiléte,
az információgyűjtés ténye és technikai részlete ál-
lamtitoknak minősül. Csak hogy a titkos információ-
gyűjtésre vonatkozó kérelemről hozott bírósági dön-
tések adatai nem tartoznak a titkos információgyűjtés
során szerzett adatok közé. A helyes válasz persze
(az államtitok fogalma szóba sem jöhet) az lett volna
– feltéve, ha a szolgálati titokká minősítés megtör-
tént, amit egyébként kérték –, ha az OIT már említ-
ett határozatára hivatkoznak.

A titkos adatgyűjtés nagy és veszélyes hatalom az
állam kezében, ezért kiemelt fontosságú, hogy az ál-
lampolgárok valamelyest tájékozódhassanak arról, a
rendőrség milyen gyakorisággal alkalmazza a szemé-
lyiségi jogokat korlátozó titkosszolgálati eszközöket,
illetve érvényesül-e bírói kontroll a rendőrség titkos
adatgyűjtése felett. Összességében fennmarad az a
nagyon nyugtalanító kérdés, hogy ha ennyi tájékoztat-
lanságot áruznak el a bíróságok a titkos információ-
szerzés engedélyezésének joga felől, vajon nem en-
gedélyező, pecsétnyomó automataként működnek-e
közre az engedélyezési eljárásban. Adatvédelmi biz-
tosként terveztem a titkos információgyűjtésre vonat-
kozó kérelmeket előterjesztő szervek vizsgálatát en-
nek felderítésére, de erre már nem került sor. Az Eöt-
vös Károly Intézetnek ez a vizsgálata erre a kérdésre
már nem adhatott választ.

*

A fentiek után talán nem okoz nagy meglepetést az a
megállapítás, hogy a harmadik köztársaság immár tíz-
négy éve adósunk az igazságügyi tájékoztatás,
ezen belül különösen a bíróságok és a bírói tevékeny-

ségről szóló tájékoztatás garanciáival; ezt aligha lehet
másként orvosolni, mint egy kifejezetten az igazság-
szolgáltatással összefüggő kérdéseket rendező, szek-
torális adatvédelmi törvény megalkotásával. Tizen-
négy évvel a jogállami forradalom után egyszerűen
nem tartható az a szabályozás, hogy a bíróság elnöke
vagy megbízottja kötetlen, diszkrecionális jogkörben
döntson arról, kinek milyen tartalmú tájékoztatást ad,
illetve iratbetekintést engedélyez. A tájékoztatásra va-
ló jogot és az arra vonatkozó kötelezettséget jogi bizto-
sítékokkal körülvéve kell meghatározni. A hang- és
képfelvétel készítésének jogáról – a büntető-, a polgá-
ri, a munkaügyi és a közigazgatási per sajátosságait fi-
gyelembe véve, kellően differenciáltan – ugyanennek
a törvénynek kell újra rendelkeznie. A tudományos
kutatók jogait – melyek most egyetlen bekezdés erejéig,
egyoldalúan csak a büntetőeljárás törvényben jelennek
meg – ugyancsak biztosítani kell. A felsőbíróságok íté-
leteit – az érintettek magánéletének oltalma mellett –
a jogkereső közönség számára (ideértve a sajtót is) vég-
re korlátozások nélkül hozzáférhetővé kell tenni. Nem
utolsósorban pedig a törvény az állam egyik legmag-
sabb státuszú képviselőjét, a bírót nem foszthatja meg
a véleménynyilvánítás és a szólás lehetőségétől. Az in-
formációs szabadságnak el kell végre érnie a bíróságokat is.

J E G Y Z E T E K

1. Pesti Hírlap, 1841.
2. Immanuel KANT: *Az örök béke*, ford. BABITS Mihály, Bu-
dapest, Új Magyarország Részvénytársaság, 1918, 61.
3. BABITS Mihály: *Bevezetés- Uo.*, 16.
4. Magam is ismertem ilyen elnököt. Kutatók, szakdolgo-
zatukhoz anyagot gyűjtő jurátusok, valamint bírósági új-
ságírók a megmondható, hogy egyes megyei bíróságok
tájékoztatási gyakorlatában milyen különbségek vannak;
talán a Fővárosi Bíróság törekszik leginkább a nyilvános-
ság kiszolgálására.
5. Nem tartozik tárgyunkhoz, de megemlítendő, hogy a
26/2003. (VI. 26.) BM–IM együttes rendelet a büntető-
eljárás nyomozási szakaszában a sajtónak adandó tájé-
koztatásról ugyanerre a kaptafára készült; a nyomozó ha-
tóság sok esetben köteles megtagadni a tájékoztatást,
számos esetben adhat tájékoztatást, és soha nem köteles
a tájékoztatásra.
6. 570/K/1999.
7. 209/A/1998.
8. 315/A/1999. és 328/A/1999.
9. 488/A/1996.
10. 800/K/1997.
11. Judgement of 6 September 1978, Series A No. 28.
12. Lásd Patrick J. DUFFY: *The case of Klass and others: secret
surveillance of communication and the European Convention*

on Human Rights, in The Human Rights Review, 1979, 20–40.

13. 466/A/2000.

14. 560/A/2000.

15. Rec (95) 11. On the selection, processing, presentation and archiving of court decisions in legal information retrieval systems.

16. Rec (2001) 3. On the delivery of court and other legal services to the citizen through the use of new technologies.

17. A kutatás programjának kidolgozásában Majtényi László, Bártfai Zsolt, Miklósi Zoltán és Szoboszlai Judit vett részt, az általam itt felhasznált és érdemben idézett záró tanulmányt Szoboszlai Judit készítette, az összefoglaló pedig Miklósi Zoltán érdeme. A kutatási jelentés összefoglalója és teljes szövege is olvasható az intézet honlapján, a www.ekint.org címen.

PÉTERFALVI ATTILA

Írásomban munkatársaim közreműködésével összefoglalom az adatvédelmi biztosnak a bíróságok adatkezelésével kapcsolatban kialakult gyakorlatát. Az adatvédelem, az információszabadság és a bíróságok adatkezelése összefüggéseinek vizsgálata során különös óvatossággal kell eljárni, hiszen a bírói függetlenség az alkotmány 50. §-ában garantált alkotmányos elv, amelynek azonban együtt kell érvényesülnie az adatvédelem és az információszabadság szintén alkotmányosan garantált jogával.¹ A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (Avtv.) egyértelműen a hatálya alá von minden szervet, amely adatkezelési tevékenységet folytat. A törvény megfogalmazásában adatkezelő az a természetes vagy jogi személy, illetve jogi személyiséggel nem rendelkező szervezet, aki vagy amely a személyes adatok kezelésének célját meghatározza, az adatkezelésre vonatkozó döntéseket meghozza és végrehajtja. Adatkezelés az alkalmazott eljárástól függetlenül a személyes adatokon végzett bármely művelet vagy a műveletek összessége, így például gyűjtésük, felvételük, rögzítésük, rendszerezésük, tárolásuk is. Ebből következik, hogy a bíróságok is adatkezelők. Ezzel szemben az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvény 29. §-a tételesen meghatározza, hogy mely szervek vizsgálata nem tartozik az ombudsman hatáskörébe. E törvény jelenlegi – sokak által kritizált – hatásköri szabályait erősen befolyásolta az Alkotmánybíróság 7/2001. (III. 14.) AB határozata.² Ezzel a kérdéssel kapcsolatos az az 1996-ból származó panasz, amely arra vonatkozott, hogy a Budai Központi Kertü-

leti Bíróság elnöke nem engedélyezte hangfelvevő készülékek bevitelét a bíróság épületébe.³ Az elnök az adatvédelmi ombudsman hatáskörét vitatta. Az adatvédelmi biztos álláspontja, hogy az Avtv. 27. § (1) bekezdése szerint bárki az ombudsmanhoz fordulhat, ha véleménye szerint személyes adatainak kezelésével vagy a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogainak gyakorlásával kapcsolatban jogsérelem érte vagy annak közvetlen veszélye fennáll, kivéve, ha az adott ügyben bírósági eljárás van folyamatban. Mivel ebben az ügyben nem folyt bírósági eljárás, megállapítható volt az adatvédelmi biztos hatásköre.⁴

I. A hatályos törvények nem egyértelműek abban a vonatkozásban, hogy a bíróságok kezelésében lévő iratok kutathatók-e addig, ameddig az iratokat át nem adják az illetékes közlevéltárnak. A közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény (Ltv.) 2. § a) pontja értelmében a törvény hatálya kiterjed a közfeladatot ellátó szervek irattári anyagára. A 3. § d) pontja kimondja, hogy a közfeladatot ellátó szerv irattárába tartozó irat – ha az irat már kikerült a szerv kezeléséből – a keletkezés idejétől és az őrzés helyétől függetlenül közirat.

Az Ltv. idézett rendelkezéseiből az tűnik ki, hogy a bíróság kezelésében lévő polgári és büntetőügy iratai kutathatók. Azonban a törvény 22. §-a egyértelműen csak a közlevéltárban történő kutatás szabályairól szól. A kutatási szabályok számos ponton utalnak az Avtv.-re. Ennek oka, hogy a kutatás szabadsága elképzelhetetlen a közérdekű adatok megismerése, illetve a másik oldalról a személyes adatok védelme nélkül. Az Ltv. szerkezetében követi az adatvédelmi törvény rendszerét. Egyrészt garantálja a közfeladatot ellátó szerv kezelésében lévő közérdekű adatok kutathatóságát – betartva a nyilvánosság korlátait állam- és szolgálati titok esetén –, másrészt védi a személyes adatokat. Az 1998. évi XIX. törvény, az új büntetőeljárás-jogi kódex (Be.) néhány új rendelkezést tartalmaz a kutathatóságról, azonban felvet számos nehézséget. A 74/B. § (4) bekezdése szerint a büntetőügy iratai az Ltv.-nek a közlevéltári anyagban történő kutatásra vonatkozó szabályai szerint az ott írt védelmi idő letelte előtt is kutathatók. Azonban az továbbra is kérdéses, hogy polgári perek esetén mi a követendő eljárás. Az ügyben levélben fordultam az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) elnökéhez, az ügy még nem zárult le. Álláspontom szerint az sem egyértelmű, hogy a személyes adatok tekintetében a védelmi idő figyelmen kívül hagyható-e, vagy a törvényhozó szándéka csupán a közérdekű adatok megismerésére terjed ki. Az Ltv. 22. § (1) bekezdése értelmében a közlevéltárban őrzött, 1990. május 1-je után keletkezett, a keletkezés naptári évétől számított harminc éven túli és az 1990. május 2-a előtt ke-

letkezett, a keletkezés naptári évétől számított tizenöt éven túli levéltári anyagot – a személyes adatok, az állam- és szolgálati titok kivételével – az Avtv. szerint mindenki megismerheti, illetve kérelemre bármely természetes személy ingyenesen kutathatja. Az Ltv. 24. §-a értelmében a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálozási évét követő harminc év után válik bárki számára kutathatóvá. A védelmi idő lejártá előtt is kutatható a levéltári anyag, bizonyos feltételek esetén, például ha az érintett vagy hozzátartozója hozzájárul. A fentiek alapján nem kizárt annak a veszélye, hogy a bírósági ügy iratait a kutató azért nem tudja vizsgálni, mert az Ltv. 12. §-ában írt határidő még nem telt el, viszont a határidő lejártá előtt az iratkezelési szabályzat értelmében az iratot leselejtezik mint nem maradandó értékű iratot.

II. Tapasztalataink szerint egyre inkább tudatosodik az állampolgároknál, hogy a bíróságok nemcsak több ezer személyes adat kezelői, de egyúttal olyan közfeladatot ellátó szervek, amelyekre vonatkozik az Avtv. 19. §-a. Ennek értelmében a bíróságok közérdekű adatokat is kezelnek. Fontos alkotmányos garancia, hogy a közérdekű adatok nyilvánossága a bíróságok esetében is érvényesüljön. Ennek természetesen személyi és anyagi következményei vannak, az információszabadság pénzbe kerül. Az ellentmondás feloldásának egyik lehetséges módja lehet az, ha az OIT a költségvetés kalkulálásakor az információszabadság kiadásaira is tekintettel van.

Az információszabadsággal összefüggő esetek közül kiemelésre érdemes az a hivatali működéséhez kapcsolódó ügy, amelyben a felperes jogi képviselője azt kifogásolta, hogy eltitkolták előle az eljáró tanács összetételét, mert – szerinte jogellenesen – személyi változás történt a tanácsban: nem az a bíró tárgyal, aki a jegyzőkönyv szerint a tanács elnöke volt. Ami a konkrét ügyet illeti, kiderült, hogy a jogi képviselő tévedett, az viszont tény, hogy nem kapott felvilágosítást az eljáró tanács tagjainak nevééről és beosztásáról. Az Avtv. 19. § (2) bekezdése szerint a közfeladatot ellátó szerv hatáskörében eljáró személyek neve, beosztása vagy besorolása és munkaköre – ha törvény másként nem rendelkezik – bárki számára hozzáférhető, nyilvános adat. A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII. törvény 100. § (6) pontja kimondja: „A bírónak a személyi nyilvántartásban szereplő adatairól és az iratok tartalmáról – a bíró nevére és a beosztására vonatkozó adat kivételével – csak igazságügyi szerv részére lehet tájékoztatást adni.” Az a körülmény, hogy a jogi képviselő eljárásjogi kifogásait a polgári kollégium vezetője igyekezett megválaszolni, nem érinti az Avtv. által az adatkezelőre háruló kötelezettséget. A konkrét ügyben felszólítottam a Fővá-

rosi Bíróság elnökét, hogy a kért információt adja meg a panaszos ügyvédnek.

III. Joggyakorlatomban rendszeresen panasz tárgya, hogy – akár polgári, akár büntetőügyben – az eljárásban részt vevők által beterjesztett bizonyítékok nem kis számban tartalmaznak személyes adatokat, sokszor különleges személyes adatokat, amelyek gyakran túlterjeszkednek a per tárgyán is. 2003-ban érkezett hozzám az a panasz, amelyben a fél azt sérelmezi, hogy munkaügyi perében a munkáltató beterjesztette bizonyítási eszközként az úgynevezett csoportos létszámcsoökkentésre vonatkozó dokumentumot. Ebben több száz személy neve, beosztása és fizetése szerepelt, amelyek anonimizált formában is kiadhatók lettek volna. Egy másik ügyben a panaszos önkormányzati képviselőt összeférhetetlenség miatt megfosztották képviselői mandátumától. A képviselőtestület határozata ellen közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát kérte azt kifogásolva, hogy az önkormányzat jogi képviselője a folyamatban lévő ügyben a tárgyaláson ismertette a zárt ülés jegyzőkönyvének anyagát. A jegyzőkönyv azt bizonyította, hogy mikor szűnt meg a képviselő összeférhetetlenségét megalapozó főszerkesztői tisztsége. Ezekben az ügyekben a bizonyítás szabadsága mellett, a bírói függetlenség érdekében szállok síkra. Fontos alkotmányos érdek fűződik ahhoz, hogy az önkormányzat vagy más peres fél a bíróság tudomására hozzon minden olyan tényt, információt vagy adatot, amely a birtokában, kezelésében van. Ilyen alkotmányos érdek a jogviták bíróság általi független és pártatlan eldöntése (Pp. 1. §), a bizonyítékok szabad mérlegelése (Pp. 3. §), a bizonyítás szabadsága (Pp. 163. és 166. §), a felek perbeli egyenjogúsága [Pp. 3. § (6)].

Ezzel függ össze a következő eset. Egy büntetőügyben száz vádlott ügyében született ítélet. A vádlottak nagy része ellen a bíróság megszüntette az eljárást, illetve felmentette a vádlottakat. Az egyik terhelte, aki ellen az eljárást megszüntették, kifogásolta, hogy az ítélet indokolása részletesen taglalja személyi és jövedelmi viszonyait:⁵ havi jövedelmét, ingatlanulajdonának értékét és eltartásra szoruló családtagjai számát. Sérelmezte, hogy nemcsak az ő, hanem házastársa munkahelyének nevét, ottani beosztását és havi jövedelmét is tartalmazta az ítélet, melyet – természetesen – írásban az összes érintettnek megküldtek. Álláspontom szerint nem foglalkozhat állást abban a kérdésben, hogy az eljárás során el lehet-e különíteni úgy az ügyeket, hogy azoknak a terhelteknek, akikkel szemben megszüntetett határozat született, illetve a felmentetteknek adatai a többi vádlott számára ne legyenek megismerhetők, mert az ügyek elkülönítése és egyesítése olyan eljárásjogi kérdés, amelyet a független bíróság az eljárásjogi törvény alapján saját hatáskörében vizsgál.

A Be. rendelkezései szerint a bíró indokolni köteles ítéletét, és az indokolásból ki kell derülnie, hogy miért úgy döntött a bíróság. A bíróság a terheltek egy részénél figyelembe vette a személyi körülményeket,⁶ tehát ezekről szólnia kell határozatának indokolásában. Ellenkező esetben a büntetőeljárás garanciák legtöbbje értelmetlen lenne, hiszen a jogorvoslat alapját számos esetben éppen ezek a tények képezik. Ugyanakkor a jövőben átgondolást igényel, hogy e büntetőjogi garanciák sérelme nélkül lehetséges-e, hogy az ítéletek ne tartalmazzanak a szükségesnél több személyes adatot olyan terheltekről, akiknek ügyét egy eljárásban bírálják el, de a bűncselekmény jellegéből adódóan nincsenek kapcsolatban egymással.

Érdekes, hogy míg az új Be. valóban részletesen és kimerítően lehetőséget ad a tanúvédelmi intézkedésekre, sőt a sértett, annak képviselője és az eljárásban részt vevők védelmére,⁷ addig úgy tűnik, hogy az eljárás alá vont személy védelme csak igen szűk körben lehetséges.⁸ Egy 2003-as ügyben egy polgármesteri hivatalban dolgozó köztisztviselő azt panaszolta, hogy hivatalos eljárásában elmarasztalt egy kerületi lakost, aki ezt követően feljelentést tett ellene becsületsértés miatt. A bíróság a tárgyalás kitűzése előtt személyes meghallgatást rendelt el. A feljelentett (beadványozó) kérte személyes adatai zárt kezelését, mert attól tartott, hogy a szerinte amúgy is alaptalanul eljáró magánvádló visszaél a tudomására jutott személyes adatokkal.⁹ A meghallgatás során a feljelentő fel is jegyezte az adatait, mivel az eljáró bíró a személyazonosító igazolványból fennhangon felolvasta azokat a jegyzőkönyvvezetőnek, és annak a kérelemnek sem adott helyt, hogy az adatokat a jegyzőkönyvvezető maga másolja ki az igazolványból. (A Be. 502. §-a a magánvádas eljárásban szükséges meghallgatásról rendelkezik. Eszerint „a bíróság a feljelentettet és a feljelentőt személyes meghallgatásra idézi és ülést tart. A személyes meghallgatás megkezdésekor a bíróság megállapítja a feljelentő és a feljelentett személyazonosságát, ismerteti a feljelentés lényegét, és – ha annak feltételei fennállnak – figyelmezteti a feljelentettet a viszonyvád lehetőségére. Ezt követően megkísérli a feljelentő és a feljelentett kibékítését. Ha a békítés eredménytelen, a bíróság felveszi a feljelentett személyi adatait, [...] A személyes meghallgatásról jegyzőkönyvet kell készíteni.”)

A védelemhez való jog sérülését idézte elő az a hivatalunkban kezdődött,¹⁰ majd az AB határozatával¹¹ végződött ügy, amelyben a vádlott védőjét a hatóság nem engedte hozzáférni az államtitkot képező iratokhoz, melyek a védelem számára nélkülözhetetlenek voltak. Az Alkotmánybíróság elvi élel állapította meg, hogy a védelemhez való jog azt is jelenti, hogy e jogot nem lehet aránytalanul korlátozni.

IV. Többen kifogásolták, hogy a bíróságok nem fordítanak kellő figyelmet az adatvédelem követelményeire. Minden évben számos panasz érkezik, amelyben polgárok azt sérelmezik, hogy jogaik gyakorlásához és kötelezettségeik teljesítéséhez – például az APEH-nek valamely igazolás kiadásához, tartásdíj levonásához – a bíróságok az ítéletet teljes egészében elküldik, holott a bírósági végrehajtásról szóló 1994. évi LIII. törvény (Vht.) 28. § (2) bekezdése értelmében – például a munkabérből a tartásdíj levonásához – elég lenne csak a rendelkező részt továbbítani. Ez az eljárás joggal sérthet számos panaszost.¹²

A célhoz kötött adatkezelésre hívtam fel a figyelmet egy árverési hirdetmény kapcsán. A hivatalomhoz forduló állampolgár tíz éve munkanélküli volt, ő és családja hatalmas tartozást halmozott fel. A követelések jogosságát a bíróság megítélte, az ügy jelenleg végrehajtási szakban van. Végrehajtás alá került a család lakása. Az árverésről szóló nyilvános hirdetmény nem az érintett adós pellengére állítását célozza. Az árverés tényének ismerteté válsághoz elegendő az adott ingatlanra és az árverés körülményeire vonatkozó adatokat közölni a hirdetményben, az érintettek nevét ehhez nem kell megismerni.¹³ Súlyos adatkezelési hibát kifogásolt az a panaszos is, akinek a volt munkahelyére egy olyan végrehajtási lapot továbbítottak, amelyet az ő nevére állítottak ki, de valójában nem ő volt az adós. A bírósági végrehajtó mind a Vht., mind az adatvédelmi törvény alapján köteles a kezelésében lévő személyes adatokat pontosan és a törvényes előírásoknak megfelelően kezelni. Két név hasonlósága nem vezethet a végrehajtás téves foganatosításához; a végrehajtó ezzel nemcsak az adatok minőségének és biztonságos kezelésének szabályait szegte meg, hanem az adattovábbítás előírásait is, amikor az érintettől jogalap nélkül téves adatot közölt a volt munkáltatójával.¹⁴

V. A korábbi években a bírósági adatkezelés vizsgálata során szembesülni kellett azzal a körülménnyel, hogy – gyakran a felek eljárási jogait is befolyásoló – lényeges adatkezelési szabályok alacsony jogforrási szinten, miniszteri utasításban fordultak elő. Ezt többször kifogásolta az éppen hivatalban lévő adatvédelmi biztos. Ezen változtatott a bírósági ügyvitel szabályairól szóló, 2003. július 1-jétől hatályos 14/2002. (VIII. 1.) IM rendelet (Büsz.). A bírósági ügyvitel definíciójából kiindulva annak célja a bírósági eljárást szabályozó törvényeken és más jogszabályokon, illetve az OIT szabályzatain keresztül az ítéletkezés teljesítése. Ebből következik, hogy a bíróság adatkezelésének jogszerűsége alapvető feltétele az alkotmányos elvek szerint folyó ítéletkezésnek. Az új Büsz. a betekintési jog gyakorlására, a bírósági iratok zárt kezelésére vonatkozó szabályokat igyekszik ki-

merítően rendezni. Korábban többen kifogásolták azt is, hogy a tárgyalási jegyzéket a bíróságon nyilvános helyen kifüggesztik, így mindenki láthatja, hogy milyen ügyben és mely személyek az eljárás résztvevői. Az információs társadalomban felmerül annak az igénye is, hogy a tárgyalási jegyzéket közzétegyék az interneten. A kifüggesztett tárgyalási jegyzékből minden esetben megismerhető, hogy kinek milyen peres ügye van az adott bíróságon. Álláspontom szerint a tárgyalás kitűzéséről legkorábban az érintettekkel egy időben szerezhetnek tudomást más érdeklődők, elsősorban az újságírók. Arra kértem a Fővárosi Bíróság elnökét, tájékoztasson arról, hogy a honlapon közzétett tárgyalási naptárral elérni kívánt cél – az, hogy az érdeklődő könnyen információhoz jusson arról, hogyan állnak az ügyei, illetve mikor és hol lesz bírósági tárgyalása – elérhető lenne-e az eljárás résztvevői magánszférájának nagyobb kíméletével, vagyis úgy, hogy a honlapon a nevük nem szerepel. Észrevételem alapján az elnök intézkedett, hogy a honlapon szereplő tárgyalási jegyzéken a jövőben az érintettek neve ne jelenjen meg, a jegyzék csak az ügyszámot, a tárgyalás helyét és idejét, a bíró nevét, illetve az ügy tárgyának megjelölését tartalmazza.¹⁵

Az új Büsz. rendelkezése szerint¹⁶ a tárgyalási napra kitűzött ügyekről tanácsnökként (bíráknaként) tárgyalási jegyzék készül. A tárgyalási jegyzéken fel kell tüntetni a kitűzött ügyek sorszámát, az ügyszámot, az ügy tárgyát, a tárgyalás időpontját, az esetleges ügyészszégi ügyszámot és a peres felek, illetőleg a terhelt vagy eljárás alá vont személyek nevét. A tárgyalási jegyzék egy példányát a tárgyalások megkezdése előtt a tárgyalóterem ajtajára ki kell függeszteni.

VI. Kiemelt szerepe van, ezért magam is kiemelt jelentőséget tulajdonítok a sajtó, az adatvédelem és az információs szabadság alkotmányos összhangjának. Ezért néhány hónappal ezelőtt, múlt év decemberében szakmai fórumot szerveztem Lehet-e az újságíró adatvédő? címmel.¹⁷ Az OIT 1998-ban konzultációt kezdeményezett az adatvédelmi biztos hivatalával, hogy a bírósági eljárást érintő tájékoztatás rendjét hogyan szabályozza.¹⁸ A biztos felhívta a figyelmet arra, hogy alkotmányossági szempontból aggályos adatkezelést rendeletben előírni. A 10/1986. (IX. 1.) IM–BM együttes rendelet a bűnügyi és az igazságügyi tájékoztatásról a mai napig hatályban van, sőt 2003. július 1-jétől újabb módosítások kerültek be a 26/2003. (VI. 26.) BM–IM együttes rendelet révén (a büntetőeljárás nyomozási szakaszában a sajtónak adandó tájékoztatásról). 1999 szeptemberében az OIT titkársága újabb megbeszélést kezdeményezett.¹⁹ Ezen egyetértettek abban: azt, hogy a nyilvánosság korlátozásának indokául felhozott magánérdek meghaladja-e a tájékoztatáshoz fűződő és az eljárás

nyilvánosságán keresztül érvényesülő közérdeket, nem az adott bíróság egészének működéséért felelős elnöknek, hanem a konkrét ügyben eljáró bírónak célszerű eldöntenie. Ő van ugyanis azoknak az információknak a birtokában, amelyek segítségével ezt méltányosan meg lehet ítélni. Az ilyen döntés önkényességét azonban mindaddig nehéz elkerülni, amíg az ezzel kapcsolatos eljárási normák hiányosak, vagy éppen ellentétesek az ügyiratkezelés „belső” szabályaival, különös tekintettel arra, hogy ez utóbbiak mindenkire nézve nem állapíthatnak meg kötelező érvényű normákat, ugyanis a szó eredeti értelmében nem minősülnek jogszabálynak. Azt is megállapították, hogy az igazságszolgáltatásnak van egy paradoxonja. Az adatvédelmi törvény a büntetett előéletre vonatkozó adatokat különösen védi, ugyanakkor az eljárások funkcióját tekintve lényeges különbség van a polgári (családjogi, munkaügyi) és a büntetőeljárások között. Az előbbi esetekben a magánszemélyek jogvitái főszabályként nem publikusak, míg a bűnelkövetőkkel szemben az állam büntető igénye indokolja a nyilvánosságot, hiszen ilyenkor az állam az egész társadalom érdekében „jár el”. Ebből következik, hogy a terheltnek nincs alanyi joga az eljárás nyilvánosságának kizárására.

Az új Be. külön rendelkezéseket tartalmaz A nyilvánosság tájékoztatása a büntetőeljárás során címmel. Eszerint a bírósági szakban a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvényben erre feljogosított személy adhat felvilágosítást az ügyekről. A bíróság nyilvános tárgyalásáról a sajtó jogosult tájékoztatást adni, ha az nem sért államtitkot, szolgálati titkot vagy az eljárás lefolytatását.²⁰ Az adatvédelmi biztosnak nem tiszte állást foglalni, hogy a bírák szabad véleménynyilvánításhoz való jogát törvény milyen mértékben korlátozhatja, ez túlmutat hatáskörén.²¹ Vállalkozom viszont annak ismertetésére, hogy a biztos hivatal joggyakorlata szerint nem jogellenes, ha a vádemelést követően nyilvánosságra kerül a vádlott neve és a vádiratban szereplő személyes adatai. Az eljárásban részt vevő más személyek (például tanú) személyes adatainak nyilvánosságra hozatala esetén – amennyiben a Be. szerinti külön védelem nem vonatkozik rájuk – két alapvető alkotmányos jog, a személyes adatok védelméhez való jog és az eljárás nyilvánossága ütközik, mely két jog egyike sem abszolút. Figyelemmel kell azonban lenni a tárgyalásról adott tudósítás során arra, hogy az adatok nyilvánosságra hozatala ne sértse az érintettek, különösen a bűncselekmények sértettjeinek/áldozatainak személyhez fűződő jogait, csak a bűncselekmény és a büntetőeljárás megítéléséhez szükséges mértékben tájékoztassa a közvéleményt a személyes adatok nyilvánosságra hozatalával. A sajtóról szóló 1986. évi II. törvény 4. § (1) bekezdé-

se szerint az állami szervek kötelesek elősegíteni a tájékoztatást „a szükséges felvilágosításoknak és adatoknak a sajtó rendelkezésére bocsátásával”. Ennek megfelelően új rendelet született a büntetőeljárás nyomozási szakaszában a sajtónak adandó tájékoztatásról. A 26/2003. (VI. 26.) BM–IM együttes rendelet 4. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „a nyomozó hatóság a nyomozásról a nyilvánosság hiteles és pontos tájékoztatása érdekében szükséges adatot és felvilágosítást a sajtó rendelkezésére bocsátja”. A gyakorlatban sokszor gondot okoz annak eldöntése, hogy mi minősül a tájékoztatáshoz szükséges adatnak. Bár a rendelet meghatároz további szabályokat, hangsúlyozni kell, hogy pontos tájékoztatás nem csak úgy adható, hogy a sajtószervek információigénye teljes mértékben kielégítésre kerül. Mérlegelni kell, hogy az adott ügy kapcsán – a vonatkozó szabályok szerint a sajtószervek részére megadható információhalmazon, adatkörön belül – mi tartozik a tájékoztatáshoz szükséges felvilágosítás körébe. (Adott esetben például egy nemi erőszak részletei nem tartoznak ebbe a körbe.) Tehát a sajtó rendelkezésére bocsátható információk nem kötelezően közzéteendők, azokat mérlegelni kell aszerint, hogy szükségesek-e a hiteles, pontos tájékoztatáshoz.

JEGYZETEK

1. Az Alkotmánybíróság megalakulásától kezdve különös védelmet biztosít a személyes adatoknak és az információszabadságnak, lásd 2/1990. (II. 18.), 20/1990. (X. 4.), 15/1991. (VI. 13.), 21/1993. (IV. 2.), 32/1992. (V. 29.), 37/1992. (VI. 10.), 60/1994. (XII. 24.), 15/1995. (III. 13.), 58/1995. (IX. 15.), 20/1997. (III. 19.), 30/1997. (IV. 29.), 24/1998. (VI. 9.), 60/2003. (XI. 26.) AB határozat. Ugyanakkor a testület szintén kiemelt jelentőséget tulajdonít a bírói hatalmi ág függetlenségének. A 17/1994. (III. 29.) AB határozat értelmében az „Alkotmánybíróság állandó és következetes gyakorlata szerint az alkotmány 50. § (3) bekezdése alapján a minden külső befolyástól független bírói ítékezés feltétel nélküli követelmény és lényegében abszolút alkotmányos védelem alatt áll”.
2. A határozat kritikáját lásd HALMAI Gábor: *Hatalom-megosztás vagy alapjogvédelmi monopólium?*, Fundamentum, 2001/2, 81–88.
3. 488/A/1996.
4. Természetesen az adatvédelmi biztos visszautasított több olyan beadványt, amelynek tárgya folyamatban lévő (például államtitoksértésre vonatkozó) bírósági ügy volt (48/A/1997). Az adatvédelmi biztos visszautasította a Fővárosi Bíróság egyik kollégiumvezetőjének beadványát is, amely arra vonatkozott, hogy egy folyamatban lévő ügyben az ombudsman járjon el, mert az adatvédelmi tör-

vény 26. §-a szerint a biztos minden adathoz hozzáférhet és minden helyiségbe beléphet, a bíróságtól pedig a BM adatfeldolgozó hivatala megtagadta a betekintési jogot.

5. 256/A/2003.
6. Hiszen a megszüntetésnél és a megrovásnál, valamint a bűnösség megállapításánál is szerepe volt ezeknek a tényeknek. Az ítélet indokolása utal az 1973. évi I. törvény 213. § (1) bekezdés a) pontjára, amely szerint a bíróság az eljárást megszünteti, ha büntethetőséget megszüntető ok (Btk. 32. §) áll fenn. A Btk. 83. § (1) bekezdése szerint a büntetést – céljának (37. §) szem előtt tartásával – a törvényben meghatározott keretek között úgy kell kiszabni, hogy igazodjék a bűncselekmény és az elkövető társadalomra való veszélyességéhez, a bűnösség fokához, továbbá az egyéb súlyosbító és enyhítő körülményekhez. E körülmények pedig az indoklásból válnak világossá.
7. Hivatali elődöm és én is többször felléptünk a büntető és szabálysértési eljárásban a személyes adatok védelme mellett. Lásd 42/A/2001, 465/A/2002, 647/A/2002, 605/K/2003.
8. Be. 98. §; 98/A. §.
9. 859/A/2003.
10. 800/K/1997.
11. 6/1998. (III. 11.) AB határozat.
12. 71/A/1999, 301/A/1999, 381/A/1999, 709/A/1999.
13. 748/A/2003.
14. 322/A/2003.
15. 79/A/2002.
16. Büsz. 19. §.
17. A december 18-án tartott szakmai fórumról ez év elején szándékozom tájékoztatni a nyilvánosságot.
18. Az OIT sajtószabályzat-tervezetét is elküldte véleményezésre (342/K/1998).
19. 528/K/1999-4.
20. Be. 74/A. §.
21. Jeremy McBride a bírák közszereplője volt mellett érvel. Lásd *Sajtószabadság és személyiségi jogok*, szerk. HALMAI Gábor, Budapest, Adu Print–INDOK, 1998, 148. A kérdést sokrétűen ismerteti LOMNICI Zoltán; *Uo.*, 141.

RÓTH ERIKA

Aktuális, széles körű érdeklődésre számot tartó probléma átgondolására hívták fel a szerkesztők a felkért szerzőket. Olyannyira sok a „nyilvánosság – bírálhatóság – bírói függetlenség” körében feltehető (és fel is tett) kérdés, hogy azok mindegyikén elidőzni, a terjedelmi korlátokra tekintettel, nincs mód. Így a tágabb értelemben vett nyilvánosságról, valamint az ügyiratokhoz való hozzáférésről osztanám meg gondolataimat az olvasóval, ezen belül is a büntetőeljárásra koncentrálni.

A nyilvánosság, illetve a büntetőügy irataihoz való hozzáférés problémái három aspektusból vizsgálhatók: 1) az eljárásban szereplők, 2) a tudományos kutatók és 3) a szélesebb nyilvánosság szempontjából.

1. A *terhelt* jogok gyakorlásának alapvető feltétele, hogy a terhelt megismerhesse, mi miatt folyik ellene eljárás, s milyen bizonyítékokra alapozza állításait az eljáró hatóság. Ez a jogosultság levezethető a védelemhez való jogból, de a fair eljárás más elemeiből is.

A védelemhez való jog nem korlátozódik arra az esetre, amikor a terhelt érdekében védő jár el. Amennyiben viszont nincs védője, a terhelt önmaga kényszerül minél hatékonyabban fellépni érdekei érvényesítéséért. Akár védő segítségével, akár önállóan védekezik, az iratokhoz való hozzáférés a nem angol-szász típusú per¹ szabályai szerint folyó eljárásban lét-szükséglet számára, hiszen az új büntetőeljárás törvény (Be.) úgynevezett „professzori” tervezetében foglaltakkal ellentétben a nyomozás ma is meghatározó szakasza az eljárásnak. Az ebben a szakaszban keletkezett okiratok – jórészt eljárási cselekményekről készült jegyzőkönyvek – széles körűen felhasználhatók a bíróság előtt folyó bizonyítás során.

A *sértetti* jogok megfelelő gyakorlása is meg kívánja, hogy a sértett hozzáférjen az iratokhoz, azok tartalmát megismerhesse, róluk másolatot kérhessen, akár az adott büntetőügyben van erre szüksége jogai érvényesítése érdekében, akár más eljárásban kívánja felhasználni azokat. A sértett azonban csak az őt érintő iratokba tekinthet bele,² s az, hogy mi érinti őt, az ügy előadójának vagy a bíróság büntető irodájában dolgozó ügyintézőnek a megítélésére van bízva; maga a jogszabály meglehetősen tág értelmezésre ad lehetőséget.³

A 6/1998. (III. 11.) AB határozatnak köszönhetően az államtitkot tartalmazó iratokhoz való hozzáférés és ezen iratok birtoklása lehetővé vált, sőt a hatályos Be. 70/B. §-a Az államtitok és a szolgálati titok megismerése címmel új rendelkezéseket tartalmaz. Vitathatatlan, hogy a titokvédelem miatt az ilyen adatokat tartalmazó iratok megismerésére és másolatuk kiadására vonatkozóan eltérő, az AB határozatával összhangban álló rendelkezéseket kellett megfogalmaznia a jogalkotónak, de a védelemhez való jog, illetve a sértetti jogok gyakorlását a ma hatályban lévő rendelkezések álláspontom szerint nem korlátozzák. Jóval több problémát látok azonban az „egyszerű” iratokhoz való hozzáférés terén, különösen a másolat beszerzésével kapcsolatban.

A 6/1998. (III. 11.) AB határozatban a testület kifejtette, hogy a fegyverek egyenlőségének egyik összetevője, hogy „az ügyben releváns adatokat a vád, illetve a terhelt és a védő ugyanolyan teljességében és mélységében ismerhesse meg”, s a dokumen-

tumok tartalmának megismerésén túl ezek birtoklása is a „mindenképpen biztosítandó” jogok közé sorolható. „A fegyverek egyenlőségéből tehát az következik, hogy a terhelt és a védő jogának korlátozása az iratmásolatok szabad birtoklása és használata tekintetében az alább kifejtett megkülönböztetések szerint alkotmányellenes, ha a vád ugyanazokat az iratokat korlátozás nélkül birtokolhatja és használhatja.” Bár az idézett indokolás az államtitkot tartalmazó iratok birtoklására vonatkozik, de megoldást kínál arra a sokéves problémára is, hogy milyen – anyagi – feltételekkel juthat hozzá a terhelt és a védő az ügy más irataihoz.

Továbbra is irreális mértékű a másolat költségként befizetendő összeg. E kérdésben az Alkotmánybíróság még nem foglalt állást, holott az erre vonatkozó indítványt már jó néhány éve a taláros testület elé terjesztették. A másolat költségeinek problémáján csak részben enyhített a személyes költségmentesség engedélyezésének lehetővé tétele.⁴ E rendelkezés bevezetésének indoka az Emberi jogok európai egyezménye 6. cikk 3. c) pontjában megfogalmazott követelmény teljesítése volt. A hivatkozott cikk a terhelt minimum jogait meghatározva rögzíti, hogy a terheltnek joga van – legalább – arra, hogy ha nem állnak rendelkezésére eszközök védőt fogadni, ingyenesen rendeljenek ki számára ügyvédet. Ez a követelmény a korábbi eljárási szabályok alapján nem teljesült, mivel a kirendelt védő közreműködésének költségeit az állam megelőlegezte, de elmarasztalása esetén a terhelt köteles volt azt megfizetni az államnak mint a bűnügyi költség egyik elemét. Az „ingyenes” védő biztosításával együtt jár, hogy a kirendelt védő és a terhelt számára illetékmentes az iratokról készült másolat egyszeri kiadása.

A szabályozás szépséghibája, hogy amennyiben a terhelt előteremti a védő meghatalmazásához szükséges összeget, mert jobban bízik a meghatalmazott védő hatékony közreműködésében, mint a kirendelt védőében, vagy védelmét valamely segítő program (ilyen a több egyetemen működő Jogi Klinikai Program) vállalja fel, az ingyenes másolathoz való jog már esetleg nem illeti meg. Mivel a törvény a kirendelt védő közreműködéséhez köti a személyes költségmentesség szabályait, kétséges, hogy lesz-e olyan bíróság, amely a jogszabályi rendelkezést – véleményem szerint – helyesen értelmezve akkor is engedélyezi a személyes költségmentességet, ha a terhelt nem tart igényt a kirendelt védő segítségére, mert maga kíván védekezni, s ehhez a személyes költségmentesség alapján csak az ingyenes másolatra tart igényt. A jogalkalmazó elutasító válaszát alapozza meg a miniszteri indokolás is.⁵ S megvonják-e a személyes költségmentességet a terhelttől – bár arra va-

ló jogosultságát eredetileg igazolta –, ha később lesz lehetősége (akár hozzátartozói révén) védőt meghatározni?

A fegyverek egyenlősége abban az esetben érvényesülne, ha a védelemnek is lehetősége volna – ha nem is a személyes költségmentesség körébe tartozó illetékmentes, de – legalább „piaci alapú” áron „megvásárolt” másolat kérésére. Míg az ügyész a teljes nyomozati anyaggal felszerelve jár el a vád képviselésében, a terhelt és védője csak meglehetősen borsos illeték megfizetése ellenében juthat hozzá. Különösen sérelmes például a szakértői vélemény másolati illetéke, amelynek költségeit elmarasztaló ítélet esetén a büntügyi költség részeként a terheltnek kell kifizetnie.

Ma már csak érdekesség, de még az új Be. hatálybalépése előtti évben is problémát vetett fel a másolat kikérése, illetve kiadása abban az esetben, ha nem hagyományos értelemben vett dokumentumról volt szó. A 2003. július 1-je előtt hatályos régi Be. és a hangfelvételtől készült másolatok kiadását is szabályozó 14/1976. (XII. 7.) IM–BM rendelet alapján járt el másodfokon a Legfelsőbb Bíróság s hagyta helyben az elsőfokú bíróság azon döntését, amely szerint videokazettán rögzített anyagról másolat nem adható ki.⁶ A Be. hatálybalépésével egyidejűleg ez a probléma is megnyugtatóan rendeződött,⁷ az új jogszabály nem tesz különbséget a rögzítés módja alapján, tehát a videofelvétel átjátszásának sincs akadálya, ha a jogosultak biztosítják a megfelelő adathordozót.

Értelemszerűen kérhet másolatot a terhelt, a védő, a fiatalok törvényes képviselője és a sértett az olyan cselekményekről készült iratokról (tipikusan jegyzőkönyvekről), amelyeknél jelenlétüket a Be. lehetővé teszi.⁸ Azonban ha az ügyész, illetve a nyomozó hatóság elrendeli a nyomozási cselekmény képet és hangot egyidejűleg rögzítő berendezéssel való felvételét,⁹ a jegyzőkönyv meglehetősen semmitmondó lesz. Semmitmondó, mert videofelvétel készítésekor a jegyzőkönyvben csak a jelenlévőket, az elkészítés helyét, idejét és egyéb körülményeit kell kötelezően feltüntetni,¹⁰ tehát a cselekmény lefolyása, az elhangzottak máshonnan nem, csak a videofelvételről ismerhetők meg. A törvény indokolása kiemeli, hogy a videofelvétel minden más rögzítési módnál lényegesen pontosabb. Éppen ez az indoka annak, hogy ha a gyanúsított, a védő vagy a sértett indítványozza és egyidejűleg megelőlegezi a költségeket, az ügyész, illetve a nyomozó hatóság köteles elrendelni a videofelvétel készítését.¹¹

2. A tudományos kutatásokhoz a megfelelő engedélyek beszerzése után rendelkezésre állnak a statisztikai adatok, s általában mód van – a jogszabályi háttér zavaros volta ellenére – aktavizsgálaton alapuló

kutatás végzésére is, természetesen az adatvédelmi szabályok betartásával.¹² Kisebbségi tetszést aratott a bírák körében, amikor a kutatásban közreműködők hangfelvételt készítettek a tárgyaláson. Ehhez megszerezték az eljárás szereplőinek hozzájárulását, s nem is a „magánszemély” szereplőkben keltett ellenérzést ez a kutatási módszer. Jól érzékelhetően nem szimpatizálnak a pulpituson ülők azzal a lehetőséggel, hogy a jegyzőkönyvben, illetve a határozat indokolásában írtakon túl ellenőrizhető legyen a tevékenységük, mégpedig úgy, hogy a tárgyaláson elhangzottak bármikor reprodukálhatók a hangfelvétel lejátszásával. Ez a hozzáállás részben érthető, levezethető a *bírói függetlenség* és a *szabad bizonyítás* elvéből.

A bírák igazságszolgáltatási tevékenységük során csak a jogszabályoknak és saját meggyőződésüknek, lelkiismeretüknek vannak alávetve, felsőbb szintű bíróság által sem utasíthatók konkrét ügyben adott döntés meghozatalára.¹³ A jogorvoslat alapján eljáró bíróság is csak a megismételt eljárás során irányadó szempontokat határozhatja meg,¹⁴ de nem írhatja elő, hogy a lefolytatott eljárásnak mi legyen az eredménye. A szabad bizonyítás része a bizonyítékok szabad mérlegelése,¹⁵ amelynek csupán a bizonyítási tilalmak¹⁶ és az indokolási kötelezettség szab határt. A bizonyítékok értékelését érintő tilalmat fogalmaz meg a Be., amikor kimondja, hogy nem értékelhető bizonyítékként, amit bűncselekmény útján, más tiltott módon, illetve a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szereztek meg az eljáró hatóságok. A bírói gyakorlatban – valószínűsíthető előfordulásokhoz képest – kevés nyomát találjuk az ezen tilalmak alá eső bizonyítékok felmerülésének.

Az indokolási kötelezettség folytán a bíró számot ad arról, miért fogadott el egyes bizonyítékokat a tényállás megállapítása alapjául s miért utasított el másokat. Ideális helyzet lenne s a bíróságok működésébe vetett bizalom erősödését jelezné, ha ezzel a magyarázattal a bíró „letudhatná” annak indokolását, miért jutott az adott határozatban foglalt döntésre. Korábban nem is volt igény a „magyarázkodásra”, s hogy napjainkban van, abban a médiának jelentős szerepet tulajdoníthatunk. Erre a kérdésre még visszatérünk.

3. A *tágabb nyilvánosság* két úton biztosítható: a büntetőügy tárgyalási szakasza elvileg bármely érdeklődő előtt nyitott, csak indokolt esetben rendelhető el zárt tárgyalás. Ez azonban az átlagos – néhány négyzetméter alapterületű – tárgyalóterem mérete miatt eleve korlátozott nyilvánosságot jelenthet. Nem is gyakori – a már az eljárás megelőző szakaszában kiemelkedő publicitást kapott ügyek kivételével –, hogy a hozzátartozókon és a joghallgatókon kívül valaki kíváncsi volna a tárgyalóteremben történetekre. A

bíróság épületébe érkezőket a biztonsági őrök már a beléptetésnél szűrik: extrém esetekben csak azt engedik be, aki idézést, értesítést tud felmutatni. Több-ször szembesültem azzal a problémával, hogy a vád-lott szüleivel, házastársával is közlik, hogy csak akkor engedik be őket, ha a bíró erre kifejezetten enge-délyt ad. (Természetesen ilyenkor a védő engedélyt kér a bírótól, aki soha semmiféle akadályt nem állít a hozzátartozók és más érdeklődők beengedése elé.¹⁷) A büntetőeljárás törvény szabályai – és az alkotmány – szerint éppen fordítva kellene történnie: bárki részt vehet a tárgyaláson, s ha az érdeklődők zavarják az el-járás rendjét, a bíró kiutasíthatja őket a tárgyalóterem-ből.¹⁸ A zárt tárgyalás kivételes jelenség, s a nyilván-osság indokolatlan kizárása súlyos eljárási szabálysér-tés.¹⁹

A *tágabb értelemben vett nyilvánosság* tájékoztatása a sajtó feladata és felelőssége. Máraitól kölcsön vett gondolattal: a sajtó fegyvere „a tisztesség, az alapos-ság, a gondosság, s a feltétlenül megbízható infor-máltság”.²⁰ A tájékoztatás színvonala azonban szinte laponként eltérő. Az országos politikai/közéleti napi-lapok törekszenek leginkább arra, hogy megfelelő, szakzerű, pontos és hiteles információkat nyújtsa-nak. A bulvárlapok tudósításai már jóval több kíván-nivalót hagynak maguk után. A tájékoztatás hiteles-sége is kétségbe vonható, amikor az ismert vállalko-zó évek óta keresett holttestének előkerülését talál-va az egyik bulvárlap a megtalálás helyeként a Bala-ton-felvidéket jelöli meg, lapok és az elektronikus sajtó pedig – nem egy esetben képekkel illusztrálva – a főváros egyik kertületét.

Meglepve hallottam, amikor a közszolgálati televí-zió egyik programját ezzel a mondattal ajánlották a nézők figyelmébe: kell-e fenyegetéstől tartania annak a bírónak, aki – igaz, csekélyebb súlyú bűncselekmé-nyért – X-et letöltendő szabadságvesztésre ítélte; s a másnap megjelenő nagy példányszámú napilap egyik híre az volt, hogy az adott bíró fényképe durva hangú levelek kíséretében felkerült az internetre. Közben egy szakmai szervezet, amelynek a legkevésbé sem tartozik tevékenységi körébe az igazságszolgáltatás, vizsgálja, hogy valóban példátlanul súlyos-e a kisza-bott büntetés. És a felhozott példák csak egyetlen hétnek az igazságszolgáltatást kritizáló hírei egyik szeletét jelentik csupán.

A probléma gyökere, hogy a piacon maradás és a példányszám növelése érdekében szenzációhajhász címekkel és címlapsztorikkal próbálják biztosítani, hogy a lap „eladja önmagát”. Ezzel azonban együtt jár, hogy a szövegösszefüggésükből kiragadott mon-datok egészen más értelmet kapnak, mintha a teljes iratanyagot vagy legalább a sajtóközleményben írta-kat olvashatnák az érdeklődők. Tisztában vagyok ve-

le, hogy ez lehetetlen. De szükségszerű eleme lehet-e a jogállami igazságszolgáltatás mindennapjainak, hogy a prominens személyek ügyeiben ítélkező bíró magyarázkodásra kényszerüljön? Ma ezt az eljáró bíró számára jogszabály is tiltja.²¹ Igaz, az sem túl sze-rencsés, hogy a sajtó tájékoztatására jogosult személy – aki az adott ügyet a maga teljességében nem ismeri – kényszerül megvédeni a döntést a sajtó munka-társainak keresztútjában.

Álláspontom szerint súlyos válságot okozhatna az igazságszolgáltatás működésében, ha a bírónak a büntetőeljárás törvény elvárásainak megfelelően megindokolt ítéletüket a nyilvánosság előtti magya-rázkodással – stílusos szóhasználattal: védőbeszédet mondvá önmaguk tettei igazolására – kellene elfogad-hatóvá tenniük, még akkor is, ha erre növekvő társa-dalmi igény mutatkozik külföldön is.²² Féltő, hogy eb-ben az esetben a ma még magát függetlennek érző bíró is – készülve a nyilvános megmérettetésre – a közvéleménynek és a politika oldaláról reá nehezedő nyomásnak megfelelően járna el. Vitathatatlanul szük-ség van a nyilvánosság tájékoztatására, arra, hogy a bíró ne elefántcsont-toronyba zárva ítélkezzen a bíróság falai között, de a „számonekérés” mikéntje alapos megfontolásra szorul.

JEGYZETEK

1. Ma már az Anglia és Wales területén hatályos eljárási szabályok szerint is kötelezettsége az ügyésznek, hogy az összegyűjtött bizonyítékokat a vádlott elé tárja.
2. A Be. 51. § (2) bekezdés a) pontja tartalmazza ezt az ál-talános szabályt, míg a pótmagánvádlói fellépés esetén az ellene elkövetett bűncselekményre vonatkozó irato-kat tekintheti meg a sértett a Be. 229. § (2) bekezdésé-ben foglaltak szerint. A folyamatban lévő nyomozásban az „őt érintő” iratok megtekintése is korlátozott a nyo-mozás sikere érdekében [Be. 70/A. § (2) bekezdés].
3. A két végletet az értelmezésben az jelenti, amikor az iratokat vagy válogatás nélkül a sértett rendelkezésére bocsátják, vagy közlik vele, hogy nem tekinthet be az iratokba, legfeljebb bírói engedéllyel (magam is voltam fültanúja ilyen tájékoztatásnak).
4. Lásd a Be. 74. § (3) és (4) bekezdését a terhelt és a 343. § (3) bekezdését a pótmagánvádló részére személyes költségmentesség engedélyezéséről, valamint a 9/2003. (V. 6.) IM–BM–PM együttes rendeletet a személyes költsé-gmentesség alkalmazásáról a büntetőeljárásban.
5. „A Javaslat azonban csak és kizárólag a védő eljárásával kapcsolatban felmerült költség megfizetése alól mente-síti a bűnösnek kimondott vádlottat.” *Büntetőeljárás-jog. Kommentár a gyakorlat számára*, szerk. BERKES György, Budapest, HVG-Orac, 2003², 285.

6. Legf. Bír. Bf. IV. 1246/2001, 220, BH, 2002/6.
7. A 14/2003. (VI. 19.) IM rendelet a bírósági eljárásban az eljárási cselekményeknek a jegyzőkönyv helyett más módon való rögzítéséről a következőket tartalmazza: „9. § (1) Az eljárási cselekményről készített felvételtől – átjátszás útján – az iratmegismerési joggal rendelkező eljárási résztvevők indítványára, az általuk biztosított adathordozóra a bíróság másolatot készít. Az államtitkot, illetőleg a szolgálati titkot tartalmazó felvétel másolására és a másolat kezelésére a Be.-nek az államtitok és a szolgálati titok megismerésére vonatkozó szabályait megfelelően alkalmazni kell.”
8. A Be. 70/A. § (2) bekezdése tartalmazza az erre vonatkozó rendelkezéseket.
9. A Be. 167. § (1) bekezdése alapján.
10. A Be. 167. § (1) bekezdése szerint a nyomozó hatóság által készített felvétel esetében.
11. Uo.
12. A tudományos kutatás anomáliáit, illetve az egyes bírósági elnökök jóindulatától való függést vázolja CSORBA József, FARKAS Lilla, LOSS Sándor, LŐRINCZ Veronika: *A törvény előtti egyenlőség elve a büntetőeljárársban. Egy kutatás problematikája*, Fundamentum, 2002/1, 135.
13. Alkotmány 50. § (3) bekezdés, 1997. évi LXVI. törvény a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról 3. §. A bírói függetlenség kérdésével több írás is foglalkozik a Fundamentum 2002/1. számában.
14. A Be. 378. § (1) bekezdése szerint a hatályon kívül helyező végzés indoklása tartalmazza a másodfokú bíróságnak a megismételt eljárásra vonatkozó iránymutatását.
15. Be. 78. § (3) bekezdés.
16. A Be. 78. § (4) bekezdése szerint „nem értékelhető bizonyítékként az olyan bizonyítási eszközből származó tény, amelyet a bíróság, az ügyész vagy a nyomozó hatóság bűncselekmény útján, más tiltott módon vagy a résztvevők eljárási jogainak lényeges korlátozásával szerzett meg”.
17. Magam is tapasztaltam, hogy a szigorú bírósági elnöki utasításra hivatkozva a biztonsági őr megtagadta a tizen-nyolcadik életévét néhány hónapja betöltött vádlott édesanyjának beengedését. Ez esetben az állását féltő alkalmazottnak hiába is próbáljuk magyarázni az alkotmány tartalmát.
18. Alkotmány 57. § (1), Be. 237. § (1) és 245. § (2) bekezdés. A tárgyalás nyilvánosságával, illetve annak korlátozhatóságával kapcsolatos álláspontját az Alkotmánybíróság az 58/1995. (IX. 15.) AB határozatban fejtette ki.
19. A Be. 375. § (1) bekezdésének utolsó mondata szerint „a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét hatályon kívül helyezheti, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasíthatja akkor is, ha a nyilvánosságot a tárgyalásról törvényes ok nélkül kizárták”.
20. MÁRAI Sándor: *Tájak, városok, emberek. Fleet Street*, Budapest, Helikon, 2002, 184.
21. 1997. évi LXVII. törvény a bírák jogállásáról és javadalmazásáról így rendelkezik: „29. § (1) A bíró az általa intézett ügyről a sajtó, a rádió és a televízió részére nem adhat tájékoztatást. (2) A bíróság előtt folyamatban lévő vagy befejezett ügyről a sajtó, a rádió és a televízió részére a bíróság elnöke vagy az általa megbízott személy adhat tájékoztatást.”
Ezzel összhangban a Be. a következőket tartalmazza: „74/A. § (1) A sajtó részére a nyomozás befejezéséig a nyomozó hatóság külön jogszabályban erre feljogosított tagja, valamint az ügyész; a vádemelésig az ügyész, illetőleg az általa megbízott személy; a bírósági eljárás során a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvényben erre feljogosított személy adhat felvilágosítást. (2) A bíróság nyilvános tárgyalásáról a sajtó jogosult tájékoztatást adni.”
22. Mint Bárd Károly írja: „A múlt század hetvenes éveitől kezdődően pedig a függetlenség mellett egyre inkább előtérbe került a bírák felelősségének, beszámoltatásának a kérdése: keresik azokat az eszközöket, intézményeket, amelyek a bírói függetlenség sérelme nélkül garantálhatják, hogy a bírák ne szigetelődjenek el azoktól, akiknek ügyeiben határoznak, és a közösségnek számot adjanak döntéseikről.” BÁRD Károly: *Bírói függetlenség az Európai Unió társult országában. Hol állunk mi, magyarok?*, Fundamentum, 2002/1.

PATAKI ÁRPÁD

A szerkesztőség megtisztelő felkérésére hangsúlyozottan személyes véleményemet kívánom közreadni a következőkben, tehát az itt leírtak nem tekinthetők a bírák általános véleményének. Az általánosítást azért is szeretném elkerülni, mert nemrégiben a bírák is megtapasztalhatták, hová vezet, ha többen szükségét érzik annak, hogy megsértsék egy hivatás összes képviselőjét. Előljáróban arra is utalni kívánok, hogy mintegy kétszázötven folyamatos ügy, havi kilenc-tizenegy tárgyalási nap, ötven-hatvan tárgyalás, valamint az ezekből következő határozatszerkesztési kötelezettségek mellett sajnos nem vagyok teljesen naprakész a tudományos fórumok és folyóiratok gyakorlatát illetően; a mindennapok eljárásait – sajnos – jobban ismerem.

Polgári ügyben eljáró bíróként alapvetően az ott érvényesülő szabályokról nyilváníthatok véleményt. Megítélésem szerint a Polgári perrendtartás szabályozása megfelelő és megnyugtató. Saját tapasztalatom az, hogy nagyon ritka a zárt tárgyalás elrendelése, és az is indokolt esetekben történik, ezért itt további szabályozás nem szükséges. Más kérdés a nyilvánosság megvalósulása a gyakorlatban, különösen a

nagyobb sajtónyilvánosságot vonzó ügyekben. A továbbiakban még lesz szó erről, de már itt jelzem, hogy a sajtó képviselői – nagy tisztelet a kivételeknek – a tárgyalóteremben nem odaillő viselkedést tanúsítanak. Nem példátlan a bekapcsolva hagyott mobiltelefon, az újság- vagy könyvolvasás vagy az üdítő „hangos” elfogyasztása. A sajtó szerepének tudomásulvétele, akár tisztelete mellett azt is tudatosítani kellene képviselőiben, hogy a tárgyalóteremben a bíró komoly és felelősségteljes munkát végez, egyidejűleg nagyon sok mindenre kell koncentrálnia, ezt pedig (finoman szólva) nem minden esetben segíti elő a vakuk folyamatos villogása, a kamerákat hordozó személyek barangolása a tárgyalóteremben vagy a puskamikrofonok belógatása az éppen megszólalók orra elé. Megfontolandónak tartom ezért Lomnici Zoltánnak egy médiakonferencián elhangzott javaslatát, mely szerint Magyarországon is bevezethető lenne az a több uniós államban bevett gyakorlat, hogy az elektronikus média képviselői a tárgyalás elején, illetve a határozathirdetésről készíthetnek képet, közben viszont nem.

Álláspontom szerint egyértelmű, hogy a büntügyi és az igazságügyi tájékoztatásról szóló 10/1986. IM–BM rendelet elavult, teljesen más viszonyokra készült, ezért indokolt volna hatályon kívül helyezni és törvénnyel felváltani. Az új jogszabályba beépíthetők lennének azok a bírói gyakorlat által már kialakított elvek, hogy a sajtó jogosult beszámolni bármely büntetőeljárás bármely szakaszáról (kivéve amelyeket törvényben arra külön feljogosított szervek vagy személyek – ugyancsak jogszabály által szabályozott módon és okból – a nyilvánosság elől indokoltan elzárnak), ugyanakkor a tájékoztatásnak összhangban kell állnia az adott eljárás konkrét állásával, és tiszteletben kell tartania az ártatlanság vélelmének alkotmányos alapelvét. A polgári peres eljárások esetén ennél differenciáltabb szabályozásra lenne szükség. Ugyanis a „magánkíváncsiság” nem azonos a közérdekkel. Számos pertípus olyan mértékben érinti a peres felek magánszféráját, hogy az általában igazán nem tartozik a széles nyilvánosságra (például házassági bontóperek), más ügyekben pedig egyéb méltányolható okok (magántitok, különösen védett személyes adat, állam- és szolgálati titok vagy üzleti titok) indokolják a nyilvánosság korlátozását. Politikai és egyéb közszereplők nyilvános megnyilatkozásaik, közéleti szereplésük kapcsán indított eljárásaiban vagy velük szemben ilyen összefüggésben kezdeményezett ügyekben viszont a sajtó képviselői – de akár mások is – korlátozás nélkül ismerhessék meg az iratokat. Ez a jogi szabályozás egyidejűleg lehetőséget adhatna a közszereplő fogalmának jogszabályi meghatározására is. Véleményem szerint az is célszerűnek látszik, hogy ez a

jogszabály térjen ki arra, pontosan milyen határozatok és milyen anonimizálás mellett lehetne elhelyezni a világhálón, amittől nyilvánvalóan nem lehet elzárkózni. Ugyancsak normatív módon lehetne szabályozni azt is, hogy tudományos kutatók vagy akár egyetemi hallgatók hogyan juthatnak hozzá – már nem folyamatban lévő ügyekben – a bírósági aktákhoz. A jelenlegi helyzetben ugyanis a bírósági vezetők kénytelenek megtagadni például a joghallgatók irattanulmányozási kéréseit – az érintett személyek hozzájárulása hiányában. Véleményem szerint ebben az esetben is különbséget kell tenni a „közszereplős” és az egyéb ügyek között. Az előbbiekben gyakorlatilag korlátozás nélkül érvényesülhetne a kutathatóság közvetlenül az ügy jogerős befejezése után, az egyéb ügyekben viszont szükségesnek tartom az érintettek hozzájárulását, amelyet kivételesen indokolt esetben pótolhatna az adott bíróság elnökének eseti engedélye. A jogszabály rendezhetné a hozzáférés eljárási rendjét, amelyben szerepet kaphatnak a véleményem szerint jól bevált sajtószóvivői rendszer tagjai is.

Itt kívánok utalni arra, hogy a sajtószóvivői rendszer fenntartása, sőt szükség esetén fejlesztése indokolt, mert a szóvivők a sajtóval való kapcsolattartás terén sok terhet vesznek le a gyakorló bírák válláról. Továbbra sem tartanám szerencsésnek, ha az eljáró bírónak közvetlenül kellene válaszolnia az újságírói kérdésekre a konkrét ügyekben.

A bírósági tudósítások rendszeréről nem tudok nyilatkozni, mert ilyen „rendszer” nem ismerek; a Fővárosi Bíróságnál bevezetett tudósítói igazolványok rendszere tudomásom szerint bevált. A napi sajtóban és az elektronikus médiában megjelenő tudósítások színvonala – finoman szólva – egyenetlen. Kevésbé finoman szólva: a Magyar Távirati Iroda és néhány országos napilap kivételével általában a jogi műveltség teljes hiánya tapasztalható. Olyan eset is előfordult, hogy egy másik ügyben tanúként meghallgatott újságíró – aki egyébként rendszeresen tudósít tárgyalásokról és nyilvánít erőteljes véleményt a bíróságok működéséről – közölte, hogy ő bizony nem tud különbséget tenni egy polgári és egy büntető tárgyalás között... Ha egy polgári bíró a saját ügyéről azt olvashatja, hogy ott vádlottak és védők voltak jelen, szintén kétségek ébredhetnek benne a tudósító felkészültségét illetően. Természetesen együtt kell élni a bulvársajtó tevékenységével, de nem hallgatható el, hogy a bírósági tudósítások műfajában általában a mélypontot jelentik a bulvárhíradások, megmaradva a pusztá hangulatkeltés vagy a prejudikálás szintjén. A tudósításokban esetenként jelentkező politikai elfogultságra a későbbiekben kívánok kitérni.

Arra nézve nem tudok érdemi választ adni, hogy az újságírók munkáját a jelenlegi gyakorlat korlátozza-e vagy sem, bár az indokolatlannak tartott akadályok elhárítási lehetőségeiről fentebb már írtam. A magam részéről igyekszem megkönnyíteni a sajtó munkáját, akár olyan módon is, hogy az ítéletek szóbeli indokolásában törekszem olyan gondolatok, mondatok megfogalmazására, amelyek idézhetők. Ez persze egyfajta önvédelmet is jelent, mert némileg megelőzheti a „belemagyarázást”. Ugyanakkor kellemetlen és kínos az a – főleg a televíziók munkatársai által mutatott – hozzáállás, hogy őket igazából csak a végső döntés (ítélet) érdekli, és közvetlenül azt kérdezik, hogy az adott napon várható-e ítélet vagy sem, és amikor elzárkózom a válaszadás elől, megsértődnek azon, hogy nem velük közlöm először a várható végkifejletet...

A közelmúltban heves vita bontakozott ki arról, hogy kritizálhatók-e a bíróság ítéletei vagy sem. Számomra evidencia, hogy a szabad véleménynyilvánítás lehetősége természetesen kiterjed a bírói ítéletekre is. Nem állítom, hogy ez minden esetben kellemes, de bizonyos határok között elviselhető. Azt viszont aggasztónak találom – bár a hazai közbeszéd általánosan romló színvonala és stílusa mellett nem meglepő –, hogy az esetleges szakmai hibák elkövetésekor rögtön az eljáró bíró emberi tisztességét, sőt a hivatás gyakorlására való alkalmasságát vonják kétségbe, gyakran kategorikus kijelentések keretében. A laikus megnyilvánulásokat meglátásom szerint erősen befolyásolják a sajtóban megjelenő nézetek. Jó példával szolgálnak erre a véleményem szerint nem a bírói társadalom beható ismerete miatt nevéssé vált filozófus provokatív cikke utáni megnyilvánulások, amelyekben sokan szinte kampányszerűen, külön rovatban szidalmazták a bíróságokat.

Nagyon nehéz konkrétan megfogalmazni azt, hogy a politika meddig mehet el az ítéletek kritikájában. Véleményem szerint ennek önmagában nincs döntő jelentősége, csak azzal összefüggésben, hogy a bírálat érinti-e a bíróságok függetlenségét. Szerintem erre egyértelműen nemleges választ lehet adni. Velem soha senki nem közölt sem konkrét, sem általános „elvárás”. Nagyon szomorúnak tartanám, ha politikusok különböző megnyilvánulásai bármely bíró érdemi döntését befolyásolnák.

Amint azt már korábban jeleztem, nincsenek teljes körű információim a szakfolyóiratok reakcióiról, ezért inkább a személyes érintettség okán arról szeretnék néhány szót szólni, hogy szakmai kritika esetén is előfordul, hogy a szerző több fórumon is ugyanazt hangsúlyozza egy-egy döntés kapcsán, más aspektusokat kevésbé tart fontosnak. E folyóirat főszerkesztője is megtisztelte a jelen cikk szerzőjét azzal,

hogy egy konkrét ítélet kapcsán nem kellően bátornak és nem kellően kreatívnak nevezte. Arról azonban valahogy nem esett szó, hogy törvényi rendelkezés hiányában ki, mikor és hogyan dönthetné el, hogy egyes közösségeket ért sérelmek esetén ki léphet fel, mi alapján lehetne megállapítani, hogy valaki ténylegesen az adott közösséghez tartozik-e vagy sem, illetve hogy mely közösségek lehetnének „méltók” az önálló személyiségi jogi védelemre. Sajnos az is előfordult, hogy egy per első tárgyalását megelőzően egy televíziós show-műsorban(!) az állampolgári jogok országgyűlési biztosának általános helyettese azt a magvas szakmai kijelentést tette, hogy személyiségi jogi perben az átlagosnál híresebb, ismertebb személyiségek számára járó kártérítés összege sokszorosa kell hogy legyen az átlagosan megítélt összegeknek... Pozitívan tudok viszont visszaemlékezni arra a főként szakmai vitára, amely annak kapcsán bontakozott ki, hogy egy nyilvános rendezvényen elhangzottak hiteles közlése esetében fennáll-e a sajtószerv jogi felelőssége vagy sem, továbbá a „Lex Rápássyról” (és nem annak politikai tartalmáról) folytatott szakmai vitára. A szakmai vitákra nagy szükség van, ugyanakkor meg kellene találni a személyes véleménycsere lehetőségét is, mert esetleg jobban meg lehetne érteni egymás szempontjait, megszüntetve azt az egyenlőtlenséget, hogy a kritikus szabadon szólhat folyamatban lévő ügyekről, míg a bíró nem reagálhat erre. A higgadt eszmecseréhez viszont az is szükséges, hogy a(z) (aktuál)politika kiiktatható legyen a beszélgetésből.

Itt kell visszatérnem ahhoz, hogy a „közszerelő” ügyekben a „szimpla” bírósági tudósítások is végzetesen átpolitizálódtak. Ez azon is lemérhető, hogy bár az ítéletek jelentős részében mind a jogalap, mind a kártérítés összezszerűsége tekintetében részleges pernyertesség, illetve pervesztesség következik be, az egyes lapok és televíziós csatornák gyakran pártállástól függően nyilvánítanak valakit a per nyertesévé vagy vesztesévé. Az sem példátlan, hogy konkrét ítéleteknek olyan tartalmat tulajdonítanak, amely abban ténylegesen nem is szerepel. Napi- és hetilapokban egy-egy ítélet szakmai mélységű elemzése nem kap helyet, az viszont már előfordult, hogy egy neves hetilap a per első tárgyalását jóval megelőzően internetes vitát tett közzé arról, hogy a hozzászólók szerint az adott ügyben a bíróság miért és miként fog dönteni... (Még szerencse, hogy a hozzászólók eltérő kiindulási alapokból egymástól eltérő következtetésekre jutottak, szavazás még nem volt.)

Önálló kérdésként szerepel a felkérésben az, hogy közszerelőnek minősülnek-e a bírák vagy sem. Tudomásom szerint ezt a kérdést a büntetőeljárási törvény a jogszabály erejével döntötte el akkor, amikor

a bírót közszereplőnek minősítette. Én semmilyen okot nem találok arra, hogy a polgári bírák esetében ettől eltérő jogi következtetésre lehetne jutni, még akkor sem, ha úgy tudom, hogy kollégáim többsége más véleményen van. A húzódozás abból is fakadhat, hogy a fogalom tartalma nem tisztázott. Véleményem szerint ez a meghatározás a bírák esetében a tárgyaláson végzett tevékenység nyilvánosságát és a döntések kapcsán történő véleménynyilvánítás tágabb határait jelentheti, de ennél nem többet. Nem jelentheti például a magánszféra nyilvánossá tétele, sem pedig a nyilvános gyalázkodás eltűrésének kötelezettségét. Félelem él a „parttalan nyilvánosságtól” is, ami a sajtó munkatársainak már jelzett, „aktív” tárgyalótermi jelenlétét jelentené, ez azonban a már korábban jelzett módon talán ésszerű korlátok közé szorítható.

A közszereplői minőségéből fakadóan, az Alkotmánybíróság határozatainak indokolásában megfogalmazott alapelvekből következően a bírának – kizárólag hivatali működésükkel összefüggésben – az átlagosnál jobban kell tűnniük a kritikát. A véleménynyilvánítás lehetősége természetesen ebben az esetben sem korlátlan. A kifejezőmódjában indokolatlanul bántó, sértő vagy megalázó vélemény egy bíró személyiségi jogait is sérti, a magánéletével kapcsolatban pedig még az átlagos szintet meghaladó tűrőképességet sem kell tanúsítania egy bírónak. Konkrét példákkal azért sem tudok szolgálni, mert csak ügyfelek által bírakkal szemben indított perekről van tudomásom, „fordított felállással” még nem találkoztam. Miután egy ilyen per jó eséllyel kerülhetne a Fővárosi Bíróság elé, csak általánosságban írhatom azt, hogy gyalázkodást, emberi tisztességének kétségbe vonását senkinek sem kell eltűrnie.

Ennél a témakörnél kell ismételten utalnom a korábban már említett filozófus-közíró esetére. Az én véleményem változatlanul az, hogy igaztalan általánosítás sohasem lehet célravezető. A szerző – saját állításával ellentétben – alighanem egyszerűen nem ismeri azt a társadalmi csoportot, amelyről rövid, ám velős bővített mondatában írt. Egyesek szerint a „felső” nem a társadalmi helyzetre utal (felső középosztály), hanem a bírák jelentős része által lakott panelházak emeleteire... Azon pedig csak mosolyogni lehet, hogy a jeles szerző (véltetően lesben állva) a Markó utcában közlekedő bírák kezében tartott újságokból ítéli meg csalhatatlan biztonsággal a bírák döntő többségének politikai pártállását. A vitatott cikk ezzel együtt pontosan kijelöli, hogy hol húzódhat a bíráról való (szélsőséges) véleménynyilvánítás határa.

Újra és újra visszatérő kérdés, hogy a bírák nyilatkozhassanak-e a nyilvánosság előtt saját ügyeikről vagy más bírósági ügyekről. A jelenlegi törvényi sza-

bályozás ezt egyértelműen tiltja. A Legfelsőbb Bíróság előző elnöke többször kiállt „a bíró az ítéletében nyilatkozik” alapelv mellett, míg a jelenlegi elnök a jogszabály részleges megváltoztatásának szükségességét jelezte. Tudomásom szerint a bírák döntő többsége nem kívánja a jelenlegi helyzet megváltoztatását. A kategorikus tiltás fenntartása nem indokolt, de a bírót jogszabállyal sem lehet kötelezni arra, hogy jobb meggyőződése és akarata ellenére nyilatkozzék. Önálltatás lenne abban a hitben ringatni magunkat, hogy a Nem jogerős! és a Katalin bírónő című tévé-műsorokon kívül a kereskedelmi televíziók vagy a Napkelte című műsor szerkesztői azt céloznák meg, hogy elmélyült, jogi finomságokkal tűzdelt szakmai vitát folytassanak egy-egy bírósági döntésről. Baló György egy médiakonferencián félreérthetetlenül közölte a részben bírákból álló hallgatósággal: tudomásul kell(!) venni, hogy a médiában „beszélő fejekre” van szükség, akiknek rövid idő alatt sok információt kell adniuk a nézőknek. A jelenlegi televíziós gyakorlat alapján főként arra lehetne számítani, hogy a bírót ösztöztűz alá vennék a riporter mellett akár a peres felek (vádoltak), akár képviselőik (védők), akikkel szemben a „hogyan merte/hogyan képzelte/nem szégyelli-e magát” típusú kérdésekre (vádakra) kellene válaszolni a rendelkezésre álló bő másfél percben... Mindenképpen el kell kerülni azt, hogy a bíró kínos magyarázkodásra kényszerüljön. Ugyanakkor adott esetben a bíró vagy a bíróság képviselője tudná a leghitelesebben közvetíteni azt, hogy a bíróság milyen jogszabályok, milyen joggyakorlat és milyen bizonyítékok alapján hozta meg döntését.

Az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a kommunikáció önálló szakma sajátos szabályokkal, a bírák viszont ilyen képzést nem kapnak. Összességében az a véleményem, hogy az arra vállalkozó bírák számára jogszabály-módosítással lehetővé kell tenni, hogy saját ügyeikben nyilatkozatot adjanak, de csak akkor, ha az az eljárási szakasz, amelyben a bíró közreműködött, már lezárult. A nyilatkozattételt azonban nem szabad kötelezővé tenni; aki ezzel a lehetőséggel nem kíván élni, annak nevében (helyette) továbbra is a bírósági szóvivő fejthetné ki a bíróság álláspontját. A jogszabály megváltoztatását követően ki kellene alakítani azokat a hangsúlyozottan szakmai fórumokat, ahol biztosítani lehet a méltó megszólalás lehetőségét. Ott szintén jelentős szerepet kaphatnak a „sajtotérenpet” jól ismerő szóvivők. A kapcsolatok kialakítása, formálása során szerintem szükséges tisztázni, hogy nagyon fontos ugyan a nyilvánosság, a kritika megjelenítése, de téves az a nézet, hogy a sajtó szerepéhez hozzátartozik a társadalom nevében a bíróság feletti ellenőrzés(!) gyakorlása (ezt szintén a már említett médiakonferencián fejtette ki a sajtó nem egy

jeles képviselője), nem lehetünk tehát alárendelt szerepben a sajtóval szemben. A kiegyensúlyozott, jó kapcsolat mindkét fél érdeke, ennek elérésére kell tehát törekedni.

SÁNDOR ZSUZSA

Az ítékezés egyetlen igazi társadalmi kontrollja a nyilvánosság. Miként azt Varga Zoltán, a Fővárosi Bíróság tanácselnöke megfogalmazta egy előadásában: „A nyilvánosság az igazságszolgáltatás tisztaságának záloga. Az ítéletnek nemcsak törvényesnek és igazságosnak kell lennie, hanem törvényesnek és igazságosnak is kell látszania.”

A nyilvánosság ma már természetesen nem azonos azzal a tíz, harminc, ötven személlyel, aki egy-egy tárgyaláson hallgatóságként jelen van. A nyilvánosságot ma már az írott sajtó, az elektronikus média, valamint a közzétett kutatási eredmények és megállapítások (ha vannak) jelentik, illetve jelentenek. A széles értelemben vett nyilvánosságnak joga van (joga lenne) megismerni a bírósági eljárásokat, az eljárás szabályait, a döntéseket, a döntések okait és indokait, továbbá – uram bocsá’ – a bírák tévedéseit, sőt a tévedések kijavításának módjait.

Magyarországon – miközben a híradások mintegy negyedét, harmadát immár bírósági hírek alkotják – az „átlagember” jogtudata, jogismerete hihetetlenül alacsony. Miközben például az Egyesült Államokban az általános iskolát sem lehet befejezni anélkül, hogy ne ismernék az alkotmányt a gyerekek (gondoljunk csak az *Ügyfél* című filmre, amelyben a kilencéves főhős magától értetődő természetességgel hivatkozik a „ötödik kiegészítésre” – ami nyilván csak azért kerülhet így a filmbe, mert a nézők is értik, miről van szó); nálunk gyakran tanult, művelt, képzett emberek sem tudják megkülönböztetni a büntetőjogot a polgári jogtól.

Nem vonom kétségbe, hogy egyes bíróságok – az elmúlt évtizedekhez képest – komoly lépéseket tettek a nyitás felé, de úgy tűnik, mostanában mintha megijedtek volna saját „elszántságuktól”. Azt érzékelem, hogy minden nyilvános kritika, bírálat – legyen az jogos vagy jogtalan – azt a reakciót váltja ki a bíróságokból, bírákból, hogy lám-lám, mi „kedvesek” voltunk a sajtóval, beengedtük őket falaink közé, ők meg visszaélnek a „jóságunkkal”.

Álláspontom szerint a valódi társadalmi nyilvánosság kritériumai a következők: 1. a tárgyalások nyilvánossága, 2. megfelelő felvilágosítás a sajtó részére, 3. az ítéletek, döntések, határozatok tartalmának megismerhetősége. Vegyük sorra, mennyiben felel meg a

mai jogi szabályozás, illetve a tényleges gyakorlat ezeknek a kritériumoknak.

1. A törvények – a büntetőeljárás törvény (Be.) és a Polgári perrendtartás (Pp.) – értelmében a tárgyalások főszabályként nyilvánosak (én elsősorban a Be. szabályaival foglalkozom e cikk keretei között, mert hivatásomnál fogva azt ismerem megfelelően). A Be. 74/A. § (2) bekezdése, ha definíciót nem is ad a nyilvánosság fogalmáról, azt tágan értelmezve kimondja, hogy a bíróság nyilvános tárgyalásáról a sajtó jogosult tájékoztatást adni. A sajtó fogalmába értelemszerűen beletartozik mind az írott, mind az elektronikus média. Az írott sajtónál nem is tesz a törvény más kivételt, mint az államtitok, szolgálati titok, illetve az eljárás eredményes lefolytatása védelme érdekében alkalmazható megszorításokat. Más a helyzet az elektronikus média esetében. A törvény a tanács elnökét hatalmazza fel arra, hogy döntsön a hang- és/vagy képfelvétel készítésének engedélyezéséről. Ugyanez a bekezdés arról is rendelkezik, hogy a tanács elnöke a tárgyalás folyamatosságának és zavartalanságának érdekében megtagadhatja az engedélyt, illetve azt a bírósági eljárás bármely szakaszában visszavonhatja (az érintettek hozzájárulásának kérdésére később még visszatérek).

Az idézett törvényhely szerkezetéből, megfogalmazásából, nyelvtani értelmezéséből az következik, hogy a tárgyalás folyamatosságára, zavartalanságára való hivatkozás nem az egyedüli lehetőség arra, hogy a tanács elnöke megtiltsa a hang- és képfelvételek készítését. E lehetőséget a törvény kiemelt, de nem az egyetlen lehetséges szempontként említi. Ez pedig azt jelenti, hogy a tanács elnöke minden különösebb indok vagy magyarázat nélkül, bármilyen okból megtilthatja felvételek készítését (például azért, mert őt magát zavarja a forgatás, vagy mert rendetlen a frizurája, vagy mert „csak”).

A gyakorlat is azt mutatja, hogy vannak bírák, akik „kameraképesek”, akiknek soha nincs vitájuk a sajtóval, akik ha megtiltják a forgatást, azt a sajtó képviselői által is elismerten jó okkal teszik. És akadnak olyanok is, akik egyszerűen a törvényi felhatalmazással élve, pusztán azért, mert tehetik, nem engednek felvételeket készíteni a tárgyaláson. Ha pedig ez így van, el kell gondolkodni azon, vajon megfelelő-e az olyan törvényi szabályozás, amely lehetőséget ad önkényes döntésekre. Különös tekintettel arra, hogy az ilyen döntés ellen még jogorvoslati lehetőség sincs. A nyilvánosság indokolatlan kizárását lehet ugyan sérelmezni az érdemi döntés elleni fellebbezésben, emiatt másodfokon akár az ítélet hatályon kívül helyezésére is sor kerülhet, de a felvétel készítésének megtiltása – a törvény értelmében – nem azonos a nyilvánosság kizárásával.

Tételezzük fel, hogy a tanács elnöke engedélyezte a tárgyaláson hang- és képfelvétel készítését. Azonban a tárgyaláson jelen lévő személyekről (a törvényben felsorolt és ezáltal végre jogszabály által is közszereplőnek tekintett hatóság tagjain kívül) csak az érintettek hozzájárulásával szabad felvételt készíteni. Ez a szabályozás sem mentes a problémáktól. A tárgyaláson jelen lévő személyek közé tartozik értelemszerűen a vádlott is. A törvény szövegéből következően a vádlott hozzájárulása kell ahhoz, hogy róla felvétel készülhessen. Biztos, hogy minden vádlott személyhez fűződő jogai megelőzik azt a közérdeket, hogy mondjuk egy sorozatgyilkos, egy „pedofil”, egy az utcán nőket megtámadó erőszakos közösülő arcát a lakosság, a környezetében lakók megismerhessék? És hogyan viszonyul ez a szabályozás a Ptk. 80. § (3) bekezdésében írtakhoz, amely szerint (az eltűnt, valamint) a súlyos bűncselekmény miatt büntetőeljárás alatt álló személyről készült képmást (hangfelvételt) nyomós közérdekből vagy méltánylást érdemlő magánérdekből a hatóság engedélyével szabad felhasználni?

Most arról nem is beszélek, hogy a felvétel készítése (a Be. szóhasználat) és a kép felhasználása (Ptk.) messze nem ugyanazt jelenti. Mindenki által ismert technikai megoldás, amikor a televízióban felismerhetetlenné teszik az arcot, eltorzítyják a hangot, vagyis a személy nem azonosítható, nem ismerhető fel. A Be. azonban magát a felvétel készítését tiltja meg az érintett hozzájárulásának hiányában. Adódik tehát a kérdés: közérdekből megengedheti-e az eljáró tanács elnöke a súlyos bűncselekmény miatt előtte álló vádlottról a „felvétel készítését” akkor is, ha a vádlott ehhez nem járul hozzá?

2. A Be. 74/A. § (1) bekezdése szerint a sajtó részére felvilágosítást adhat a nyomozás befejezéséig a nyomozó hatóság külön jogszabályban erre feljogosított tagja, valamint az ügyész; a vádemelésig az ügyész, illetőleg az általa megbízott személy; a bírósági eljárás során a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvényben erre feljogosított személy.

Ez az egyetlen, precíznek látszó mondat olyan problémákat okozott a hatóságok gyakorlatában, amely miatt a három említett szervezet szóvivője egy közös – eredménytelen – megbeszélés után vezetőihez fordulva próbált törvényes megoldást találni, sikertelenül. Megoldás született, ám az – az említett jogszabályi szöveg tükrében – nem tekinthető törvényesnek. A Be. az eljárási szakaszok mentén határolja el a rendőrségi, az ügyészségi, illetve a bírósági szóvivő hatáskörét. Az élet azonban nem így egyszerű. Csak egyetlen példa: a gyanúsított előzetes letartóztatásáról a hetvenkét órás őrizet leteltével a nyomozási bíró határoz. Nem kétséges, hogy a büntetőeljárás még nyomozati szakaszában van, vagyis a Be. ér-

telmében csak a rendőrségi vagy az ügyészségi szóvivő nyilatkozhatna arról a döntésről, amelyet a bíró hozott. Ez a megoldás több okból is visszaszerezhető lenne. Egyrészt az információ nyilvánvalóan a bíróságnál van, az ügyészségi (rendőrségi) szóvivő csak onnan szerezhetné azt be (hogy a gyakorlatban ez mit jelent, azt valószínűleg csak az tudja igazán érzékelni, aki maga is végzett már szóvivői munkát). Ennél is érzékenyebb szempont, hogy adott esetben az ügyészségi (rendőrségi) szóvivőnek kellene meggyőző érvekkel ismertetnie azt a döntést, amelyet a bíróság mondjuk éppen az ügyészi indítvánnyal ellentétben hozott meg. Ez nyilvánvalóan eléggé képtelen helyzetet eredményezne, mint minden olyan eset, amikor a nyomozási bíró döntéseit az ügyészségi (rendőrségi) szóvivőnek kellene ismertetnie, értelmeznie, magyaráznia. Nyilvánvaló tehát, hogy az egyes tájékoztatási hatásköröknek az eljárási szakaszok szerinti szétválasztása nem jó megoldás.

Vizsgáljuk meg most már – a szóvivő kilététől függetlenül – tartalmilag is a „felvilágosításadás” kérdését. Az igazságszolgáltatás területén a szóvivő attól válik hitelessé, hogy ugyanazt a szakmát űzi, mint az, akinek a döntéséről tájékoztat, azaz ő maga is rendőr, ügyész vagy bíró. Mint ahogy azonban nincs univerzális tudás, a jog minden területén egyformán jártas bíró (indíttatásomnál fogva maradjunk ennél a példánál), nincs univerzális szóvivő sem. A szóvivő is, akárcsak bírótársai, vagy a büntető vagy a polgári (gazdasági, közigazgatási) jog területén ítélkezik, nagyobb bíróságokon a szakágán belül is egy viszonylag szűkebb területen. Ez pedig nyilvánvalóan azt jelenti, hogy elmélyült szakmai tudása (jó esetben) az általa egyébként bíróként művelt területre vonatkozik. Szóvivőként azonban a bíróságon előforduló bármely ügyben meg kell szólalnia, méghozzá lehetőleg a hozzáértés látszatát keltve, hitelesen, érthetően. Milyen megoldást választ tehát? Kifaggatja az általa nem ismert ügyben ítéletet hozó bírót, foglalná össze érveit röviden, magyarázná meg döntése közérthető indokait, hogy azután ezt közvetíthesse „emberi nyelvre” fordítva a nyilvánosságnak. Mindezt azért kell tennie, mert az ítélkező bíró számára lakatot tesz a törvény. A nyilvánosság tehát minimum másodkézből kapja az információt, a szóvivő ismerete az adott kérdésben, ügyben arra korlátozódik, amit a kollégája röviden elmondott neki. Az ügy részleteit nem ismeri, nem is ismerheti, ezért hátrányos helyzetbe kerülhet még azzal az újságíróval szemben is, aki végigülte a hosszabb tárgyalássorozatot, így olyan részleteket is megismerhetett, amelyeket a szóvivő nem. A szóvivő nem tud arra vállalkozni, hogy mondjuk büntetőeset lévén egy polgári per kapcsán élő adásban szerepeljen, mert bizonyos lehet abban, hogy olyan

kérdéseket kaphat, amelyekre nem fog tudni válaszolni.

Az itt említett – és még más, most nem is említett – gondokat nyilvánvalóan megoldaná az, ha a bírónak lenne lehetősége megszólalni a nyilvánosság előtt. A bírák jó része, véleményem szerint, azért tart a tilalom feloldásától, mert úgy érzi, akkor „kötelező” lenne nyilvánosan „magyarázkodnia”. Álláspontom szerint azonban szó sincs erről. Egyrészt egy tilalom megszüntetése nem jelenti, nem jelentheti azt, hogy attól kezdve elvárás lenne, hogy minden bíró megszólaljon. Pusztán lehetőséget kellene adni azok számára, akik úgy érzik, alkalmasak és képesek a közvéleménynek érthetően és meggyőzően elmagyarázni egyes döntéseik indokait. Meggyőződésem, hogy a bírói tekintély egyenes arányban nőne a nyilvánosság előtt ítéleteiket közérthetően elmagyarázó bírák szerepléseinek számával.

3. Az iratbetekintést a Be. a következőképpen szabályozza: „Ha törvény kivételt nem tesz, a folyamatban lévő vagy befejezett büntetőügy irataiba csak az e törvény által erre feljogosított személy tekinthet be.” Majd a törvény felhatalmazza a bíróság elnökét arra, hogy ha valaki az iratok megismeréséhez fűződő jogi érdekét igazolja, engedélyezze számára az iratok megtekintését.

A kutya természetesen a „jogi érdek” fogalmának értelmezésénél van elásva. Más törvényekből addig a következtetésig el lehet jutni (bár nem egykönnyen), hogy tudományos kutató, egyetemi oktató igazolhat jogi érdekét, vagyis számára lehetővé válhat a bírósági iratok megismerése. Tud-e azonban „jogi érdek” igazolni egy újságíró? „Jogi érdeknek” tekinthető-e az újságírónak a sajtótörvényben megfogalmazott tájékoztatási kötelezettsége? Attól tartok, a mai gyakorlati értelmezés szerint nem. Ez pedig egyértelműen azt jelenti – és a bíróságok túlnyomó többségének gyakorlata is ezt tükrözi –, hogy a sajtó semmilyen módon nem juthat hozzá a bírósági iratokhoz.

Ezt a generális tiltást álláspontom szerint semmi nem indokolja. A személyes adatok védelme nem indok erre, két okból sem. A nyilvános tárgyaláson a legérzékenyebb személyes adatok is elhangzanak, azt az ott ülő újságíró hallja, leírhatja, esetleg még fel is veheti. (Ma már talán tényleg nincs olyan bíró, aki megtiltaná a tárgyaláson való jegyzetelést, miként ez korábban azért előfordult.) Innentől kezdve az újságíró – és nem a bíróság – felelőssége az, hogy mely adatokat és miként használ vagy nem használ fel. Mi a különbség a tárgyaláson szóban elhangzottak és az ugyanerről a tárgyalásról készült jegyzőkönyv között? Miért válik megbízhatatlanabbá ugyanez az újságíró attól, hogy jegyzeteit a hiteles jegyzőkönyvvel összevetve szeretné ellenőrizni? Miért azoktól az újságí-

róktól kell féltetni az adatokat, akik veszik maguknak a fáradságot arra, hogy hiteles adatokkal, tényekkel dolgozzanak és ne csupán a saját emlékezetükben bízzanak?

Nem érzem megfelelő indoknak azt sem, amikor általánosságban a személyes adatok védelmére hivatkozva zárjuk el az iratokat akár a sajtó, akár a szakma előtt. Több megoldás is kínálkozik a személyes adatok védelmére. Az egyik az – bár ez a nagyobb bíróságokon technikailag nehezen megoldható –, hogy az érdeklődő úgy kapja meg a bírósági iratokat, hogy abból gondos kezek kigyomlálják (eltakarják, kifestik) a személyes adatokat. A másik, mondhatnám, kulturáltabb megoldás pedig – hasonlóan a nyilvános tárgyaláshoz – az lehetne, ha a személyes adatok tiszteltben tartása annak a felelőssége volna, aki azokat a munkája során megismeri. Tudatában vagyok annak, hogy ez a lehetőség nem felelne meg a mai adatvédelmi törvény minden kritériumának, de biztos-e, hogy a hatályos adatvédelmi törvény minden szavát egyszer és mindenkorra szentírásnak kell tekintünk? Nem képzelhető-e el olyan törvényi megoldás, amely „továbbgörgeti” a személyes adatok védelmének felelősségét arra, aki – egyébként jogosan és indokoltan, mi több, törvényesen – hozzáfér ezekhez az adatokhoz?

Az az érzésem, hogy miközben a jogrendszer fejlődéseként könnyelhetjük el a személyes adatok fokozott védelmét, a fürdővízzel együtt kiöntjük a gyereket is. Minden, vagy ha nem is minden, de számos olyan további jogot korlátozunk ezáltal, amely egy demokratikus jogállamban az adatvédelemmel egyforma súlyú.

SCHIFFER ANDRÁS

Az ítélkezési gyakorlat nyilvánossága és a bírósági iratnyilvánosság szabályozása során a jogalkotónak temérdek, egymással konkuráló alkotmányos szempontra kell figyelemmel lennie. Magán- és üzleti titok az egyik, a felek egyenjogúsága, illetve a „fegyveregyenlőség”, valamint a nyilvánosság elve a másik oldalon. Személyes adatok védelme ütközik közérdekű információk megismerhetőségével, bírói függetlenség és pártatlanság követelménye a sajtószabadsággal. A hatályos magyar jog zavarosan és következetlenül manőverezik a különféle érdekek között, nem látszik a jogalkotó szándéka, hogy egyensúlyt teremtsen az egyes alkotmányos jogok és elvek között.

A szerkesztők kérdése a közérdekű információkhoz való hozzáférés felől közelít az iratnyilvánosság dolgához, mégsem tudok ellenállni a kísértésnek,

hogy előhozakodjak néhány más természetű anomáliával, a polgári jog, illetve a büntetőeljárás vidékéről. Példáim talán megfelelő bizonyosságul szolgálnak az alkotmányos érzékenység hiányára a szabályozásban.

A Polgári perrendtartás (Pp.) 5. § (1) bekezdés első mondata a következőket mondja ki: „A bíróság a nyilvánosságot indokolt határozatával az egész tárgyalásról vagy annak egy részéről kizárhatja, ha az államtitok, szolgálati titok, üzleti titok vagy külön törvényben meghatározott más titok megőrzése végett *feltétlenül* szükséges.” A Pp. 119. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, hogy – a zárt tárgyalás elrendelésétől függetlenül – a felek és képviselőik az eljárás során az üzleti titkot vagy külön törvényben meghatározott más titkot (például adótitok, értékpapírtitok) tartalmazó iratok esetében – a titok megtartásának kötelezettségét tartalmazó, írásba foglalt nyilatkozat megtétele mellett – az eljáró bíró által megállapított rendben és szabályok szerint gyakorolhatják az iratbetekintési és másolatkészítési jogot. Más kottára íródott a szabályozás az állam- és szolgálati titok tekintetében. „Oly tárgyalásról készült jegyzőkönyvet azonban, amelyről a nyilvánosságot államtitok vagy szolgálati titok megőrzése végett zárták ki, lemásolni vagy arról kivonatot készíteni nem szabad. Ilyen ügyben az iratok megtekintésének is csak – az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvényben meghatározott megismerési engedély alapján – a bíróság elnöke által megállapított feltételek mellett van helye” [Pp. 119. § (1) bekezdés]. Ha tehát a tárgyalásról államtitok felbukkanása miatt zárták ki a nyilvánosságot, a tárgyalási jegyzőkönyvet a tárgyaláson egyébként részt vevő felek akkor sem kivonathatják (másolhatják le), ha a dokumentum végül mégsem tartalmaz államtitkot. Hová lett az arányosság elve? Miért nem lehet az üzleti titokkal kapcsolatos bekezdés szabályozási technikáját alkalmazni az államtitok esetében is?

A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvényben (Be.) kapott felhatalmazás alapján a 10/2003. (V. 6.) IM–BM–PM együttes rendelet szól a büntetőeljárás során keletkezett iratokból történő másolatadás részletes szabályairól. A rendelet 5. § (5) bekezdése értelmében a másolatért illetéket kell fizetni, mégpedig az illetéktörvény melléklete IV. címében meghatározottak szerinti mértékben: a magyar nyelvű másolatokért 100 forintot, az idegen nyelvűekért 300 forintot oldalanként. A terheltnek az eljárás során való illetékfizetésre kötelezése – iratmásolatok ellenében – egyrészt sérti az ártatlanság vélelmének alkotmányos elvét. A másolati költség – mint az eljárás során felmerülő szükséges kiadás – bűnügyi költség. A bűnügyi költség viselése a büntetőjogi felelősséghez kapcsolódó járulékos szankció. Az alkotmány 57. § (2) be-

kezdése alapján büntetőjogi felelősséget jogerős bírósági ítélet állapíthat meg, enélkül a büntetőjogi felelősség erkölcsi és anyagi következményeit senkivel szemben sem lehet alkalmazni. Az államnak lehetősége lenne arra, hogy az eljárás eredményétől függetlenül – például a bűnügyi költség viseléséről rendelkező határozat részeként – szabályozza az iratmásolás költségeinek viselését. Jelenleg a terheltnek tulajdonképpen ártatlansága esetén is viselnie kell a bűnügyi költség egy részét. Az iratmásolat bűnügyi költség jellegén ugyanis nem változtat az a körülmény, hogy megfizetésére illeték formájában kötelezi az állam az érintettet. A büntetőeljárás költségeinek viseléséről az Alkotmánybíróság úgy foglalt állást a 401/B/1992. AB határozatban, hogy azzal a személlyel szemben, akinek büntetőjogi felelősségét nem állapították meg, nem alkalmazható olyan jogkövetkezmény, amelyet a jog egyébként a bűnössé nyilvánításhoz kapcsol. Mivel a másolati költség viselésének szabályozása nincs tekintettel az eljárás alá vont személy bűnösségére, áttöri az ártatlanság vélelmét.

Az iratmásolás (fénymásolás) ára ma Magyarországon kb. 10 forint oldalanként. A rendeletben hivatkozott illetéktörvényi rendelkezés ennek nagyjából a tízszeresét kéri megfizetni a büntetőeljárás – nem állami – résztvevőitől. A büntetőeljárásban keletkező iratanyag terjedelme több száz, gyakran több ezer oldal. Tudok olyan büntetőügyről, amelyben csak az elsőfokú tárgyalási jegyzőkönyvek másolása közel ötvenezer forintba került. Az iratmásolás tényleges költségéhez és az átlagos jövedelmi viszonyokhoz (no meg a kirendelt védő díjazásához) képest az illeték olyan mértékben túlzott, hogy az már alkotmányos alapjogok érvényesülését veszélyezteti. Az eljáró hatóságok (így a vádhatóság is) birtokában vannak mindazon iratoknak, amelyekhez a terhelt (és védője) csak jelentős és aránytalan anyagi áldozat árán juthat hozzá, s ez a szituáció sérti a fegyveregyenlőség alkotmányos büntetőeljárás-jogi alapelvét. A szabályozás egyszersmind komolyan akadályozza a védőt feladata ellátásában, a védelemhez való jog sérelmét is felveti.

Számtalanszor fordul elő büntetőügyekben, hogy az arra jogosult azért nem tud betekinteni az iratokba, mert azok éppen a „bírónál vannak”, vagy folyamatosan az eljáró szakértői intézet tanulmányozza őket saját székhelyén. Szintén konkrét ügy: az elsőfokú eljárásban a vádlott és védője számára egyáltalán nem tudta biztosítani a bíróság az irattanulmányozást, mivel az iratok állandóan a bíróság épületén kívül voltak. A Be. nem tartalmaz garanciális szabályt arra nézve, hogy a betekintési joggal érintett iratoknak – a „szereplők” számára figyelemmel – hány példányban kell rendelkezésre állniuk az eljáró bíróság-

nál. A törvényi garancia hiánya miatt az iratbetekintésre és a másolatkérésre jogosultak e jogaikkal olykor nem vagy csak korlátozottan tudnak élni.

A bűnügyi és az igazságügyi tájékoztatásról szóló 10/1986. (IX. 1.) IM–BM rendelet 9. §-a értelmében a folyamatban lévő, illetve a befejezett bírósági ügyek irataiba egyaránt a bíróság elnöke engedélyezhet betekintést újságíróknak, de a nyilvánosság kizárásával tartott tárgyaláson történekről még a sajtónak sem adható felvilágosítás. Az eljárásjogi törvények pontosan felsorolják, kik azok a személyek, akik egy folyamatban lévő ügy irataihoz hozzáférhetnek, míg a lezárt ügyek – ideértve a jogerős ítéleteket is – irataiba való betekintésre legalábbis nincs törvényi felhatalmazás.

A helyzet tehát úgy fest, hogy miközben az iratnyilvánosság kérdése – egyéb alkotmányos érdekek mellett – intenzív kapcsolatban áll a sajtó- és információszabadsággal, a kollízió feloldására egy miniszteri rendelet diszkrecionális jogkört telepít a bírósági elnökökre, mindenféle normatív megkötés híján.

Mivel a nyilvánosság alapelvéből fakadóan mindkét eljárásjogi törvény [Pp. 5. § (3) bekezdés és Be. 239. § (2) bekezdés] úgy rendelkezik, hogy még a zárt tárgyalások során hozott határozatokat is nyilvánosan kell kihirdetni, nehezen magyarázható az egyébként nyilvánosan kihirdetett határozat szövegének rejtegetése. Az pedig végképp nonszensz, hogy ha a 10/1986. (IX. 1.) IM–BM rendelet 9. § (2) bekezdése alapján egy ügyben zárt tárgyalást rendeltek el, még a nyilvánosan kihirdetett ítélet kivonata sem tártható a nyilvánosság elé.

Miért fontos a jogerős ítéletek megismerhetősége? 1. A másodfokú bírósági határozatok (szülessenek a Legfelsőbb Bíróságon, ítélőtáblán, megyei bíróságon) tagadhatatlanul formálják a későbbi joggyakorlatot s a jogi gondolkodást. Jó néhány jogerős ítéletben kifejtett elvi tétel egyfajta „metanormaként” kel önálló életre. 2. A jogkereső polgár jogbiztonsága megkívánja, hogy előre kalkulálhasson, adott kérdésben milyen gyakorlatot folytatnak a különböző bíróságok. 3. Deliberatív demokráciában elsőrendű követelmény a közhatalmi szervek nyilvánosság általi ellenőrzöttsége, működésük szabad vitathatósága. Bíróságok esetében ennek kulcsa a jogerős határozatok megismerhetősége. 4. Speciális szempontként merül fel a diszkriminációval fenyegetett vagy egyszerűen „csak” hátrányos helyzetű társadalmi csoportok védelme. Jogvédő szervezetek a rejtett vagy nyílt megkülönböztetést kiszűrni, jogfejlesztő csoportok a jogállami garanciák minőségét nyomon követni akkor tudják, ha áttetsző a jogérvényesítés folyamata, egészen a jogerős befejezésig. Egy, a romák büntetőeljárásban elszenvedett diszkriminációját vizsgáló embe-

ri jogi kutatási jelentés például majdnem akkora terjedelemben foglalkozik a módszertani nehézségekkel, mint az adatokkal és a belőlük nyerhető következtetésekkel: a megkeresett bírósági elnökök több mint fele ugyanis nem járult hozzá az ítéletek kutatásához! (Fahidi Gergely: *Fekete pont*, Heti Világgazdaság, 2004. február 14.) 5. A szociológia, a jogtudomány és a jogi képzés fejlődését, valamint a hatályos joganyagának a változó társadalmi viszonyokhoz való alkalmazását egyaránt az szolgálja, ha a kutatók számára szabadon összehasonlítható és elemezhető a bírói gyakorlat. 6. Végül és egyáltalán nem utolsósorban nem lehet normatív módon megfogalmazni, s főként nem lehet a bírósági elnökök belátására bízni, hogy melyik ügy tart számot közérdeklődésre. A politikusok hírnévvédelmi perei, az állami és önkormányzati szervek jogvitái mellett sokféle bírósági akta válhat közüggé. A közvéleményt felkavaró véres leszámolásoktól a korrupciós történetekig, az antidiszkriminációs próbaperektől a nyílt színen zajló örökbefogadási huzavonáig, fogyasztóvédelmi ügyektől a csoportos létszámléépítésből eredő munkajogi vitáig, a környezeti konfliktust takaró birtokpertől az egymással versengő multik versenyjogi konfliktusáig ezer és egy ügyben követelheti joggal az ügyben közvetlenül nem érintett „átlagpolgár” legalább a jogerős ítélet szövegének megismerhetőségét.

Nemrég hozott ítéletet első fokon a Fővárosi Bíróság a Legfőbb Ügyészség kontra Kovács László-perben. Három minőségemben sem elégít ki, hogy az újságírói interpretációra vagyok kénytelen hagyatkozni. Adófizetőként és választópolgárként jogomban áll pontosan tudni, milyen érvekkel és eredménnyel csapott össze az egyik alkotmányos intézmény a pártelnök-külgügyminiszterrel. Mint a vélemény szabadság iránt érdeklődő jogász szívesen megismernék egy több szempontból tanulságos, a szólásszabadság határain elmélkedő bírói verdiktet. Ügyvédként pedig néhány hónapon belül ugyanennél a tanácsnál fogok hasonló ügyben eljárni, s felkészülésemet érthető módon elősegítené, ha áttanulmányozhatnám az ítélezők érvelését.

Mi lehet a megoldás? A bírósági iratok nyilvánosságát, a jogerős ítélethez való hozzáférést mindenképpen normatív módon, törvényben kell rendezni. Alapvető elvárás, hogy az elektronikus jogtár használatakor egy paragrafusra kattintva feltáruljon – legalább anonimizált formában – az adott passzus értelmezésével hozott összes jogerős ítélet szövege (kivonata). Jogi személyek és közszereplők ügyében az ügyszövege határozatok szövege legyen szabadon közölhető a nyilvánossággal. Közszereplőnek nem minősülő magánszemélyek előzetesen eldönthetik, hozzájárulnak-e, hogy az ítéletet nevük említésével is-

merhesse meg a közvélemény. Állam- és szolgálati, valamint üzleti titok, továbbá törvényben meghatározott egyéb titokfajta, különleges adat felmerülése esetén az eljáró bíróság hagyja jóvá az ítélet kivonatát, s így bárki számára hozzáférhető tartalmát. Ha a közszereplői minőség kérdése vitatott, úgy valószínűleg egy új, nemperes eljárási forma megteremtésével lehetne megnyugtató megoldást találni.

Ami a bírósági tárgyalások nyilvánosságát illeti, a törvényi szabályozás – a Pp. és a Be. mellett ideértem a bírósági szervezeti törvényt – megfelelő, konform az alkotmánnyal és a nemzetközi egyezményekkel. A tárgyalás nyilvánosságának elve mindazonáltal nem merül ki a kívülről fizikai jelenlétében. Meglehetősen furcsa tehát, hogy a 10/1986. (IX. 1.) IM–BM rendelet 10. §-a a magánszemélyek polgári pereinek nyilvános tárgyalásáról szóló sajtótudósítást az összes perben álló fél hozzájárulásához köti. Az anonimitás igénye, az adatvédelmi szempontok természetesen akceptálhatók. Ezen túlmenően azonban mennyiben lehet korlátozni – ráadásul rendeleti szinten! – a sajtószerv tevékenységét? Mennyire fér össze a sajtótörvény előírásaival és a sajtószabadság alkotmányos tartalmával ez a „rendszer szabály”? Miként érvényesülhet a tárgyalás nyilvánosságának elve, ha a médiumok nem tudják szabadon – a titok- és adatvédelmi szabályok tiszteletben tartásával – közvetíteni a tárgyaláson történteket a nyilvánosság felé?

A rendelet 11. § (1) bekezdése ennél is elképesztőbb előírást tartalmaz: „A bírósági tárgyaláson felvett készíteni csak az eljáró tanács elnökének engedélyével szabad. Az engedély – a Ptk. 80. § (2) bekezdése értelmében meghatározott esetben kívül – csak akkor adható meg, ha a felvétel nyilvánosságra hozatalához a felvételen szereplő és az eljárásban részt vevő személyek hozzájárulnak.” Arra most nem is vesztegetnék szót, hogy a bírói és ügyészi tevékenység a tárgyalóteremben nyilvános közszereplés, s ezért az érintettek hozzájárulása a felvételt készítéshez a Ptk. 80. § (2) bekezdése értelmében sem szükséges (túl azon, hogy az ilyesfajta megkötés a sajtószabadság nyilvánvalóan aránytalan korlátozását jelenti). Nézzük meg, mit mond ugyanerről a kérdésről a büntetőeljárás törvény! „A bírósági tárgyalásról a nyilvánosság tájékoztatása érdekében hang- vagy képfelvételt a tanács elnöke engedélyével, a bírósági tárgyaláson jelen levő személyről – a bíróság tagjain, a jegyzőkönyvvezetőn, az ügyészen és a védőn kívül – csak az érintett hozzájárulásával szabad készíteni” [Be. 74/B. § (1) bekezdés]. A rendeleti szabályozás tehát frontálisan ütközik a törvényi rendelkezéssel. Az írott jogi helyzet felettébb különös: míg a büntetőügyben eljáró bíró közszereplő, addig a polgári perben ítélező kollégája nem az.

Gyakorlati problémákat vet fel az a néhány bíróságon – például Pécsen, Tatabányán – elterjedt gyakorlat, hogy az épületbe igyekvő polgárt a szokásos ruházat- és csomagátvizsgálást követően is kérdőre vonják, hová igyekszik, s ha válasza a portás számára nem elfogadható, az illető még a folyosóra sem teheti be a lábát, nemhogy a tárgyalóterembe. A nyilvánosság nagyobb dicsőségére...

Meggyőződésem szerint a posztmodern társadalomban a közhatalom legitimitását hosszú távon csak a deliberatív demokráciamodellel képes biztosítani. Korábban már utaltam rá, hogy a demokrácia deliberatív felfogásában egyetlen közhatalmi szerv, így a bíróságok működése, ügydöntő határozataik sem képezhetnek tabut a nyilvános diskurzusban. Az egyes bírói döntésekre érkező társadalmi reakciók nem utolsósorban jótékonyan segíthetik a jogtudományt, a bírósági döntések átláthatósága pedig a jogtudatot fejleszti.

Az ítéletekkel kapcsolatos véleményalkotást két körben mégis szerencsés keretek közé szorítani. Számomra visszatetszők azok az úgynevezett szakmai megnyilvánulások, amelyek a konkrét ügy, a bírálattal tárgyat képező ítélet ismerete nélkül bírálják a bíróságok döntéseit. Gyakorló ügyvédként azt tartom szem előtt, hogy bár általam megismert konkrét ügyről megfogalmazhatok akár a jogerős ítélettel is szembenálló véleményt, az eljáró bíró pártatlanságát, függetlenségét és rátermettségét nem vonhatom kétségbe.

Nem tudok vitatkozni Horn Gyula ex-kormányfő örökbecsű mondásával, hogy tudniillik „a bíróságok függetlenek a kormánytól, de nem függetlenek a társadalomtól”, a kijelentés forrását azonban aggályosnak tartom. A jogalkotás és a közigazgatás képviselőinek ugyanis tartózkodniuk illene a bírói ítéleteket értékelő mindenfajta véleménynyilvánítástól. A hatalmi ágak szétválasztása akkor érvényesül, ha nemcsak a bírák minősítettnek illetéktelennek a pártpolitikai vitákban, de a parlamenti képviselők, miniszterek számára is tiltott zóna konkrét bírósági döntések minősítése. S tudomásul kellene venni: régen rossz, ha a jogállamiság kizárólag az írott szabályok betartásán múlik. Egy másik „élő klasszikust” parafrázálva: nem elég függetlennek lenni, annak is kell látszani. S jaj a látszatnak, ha a polgár folyamatosan szembesül a mediatizált politika aktorainak – vélt vagy valós – verbális nyomásgyakorlásával.

A bírák természetesen közszereplők: közjogi szereplők, közpénzen hoznak közhatalmi, s rendszerint közérdeklődésre számot tartó döntéseket. A rágalma-zó, nyilvánvalóan valótlan, illetve bűncselekmény elkövetésével vádoló kijelentéseken kívül a rájuk vonatkozó kritika „határtalan”, amennyiben az bírói mi-

nőségükben érinti őket. A bíróságnak – csakúgy, mint a Legfőbb Ügyészségnek vagy a kormánynak – nincsen „jó hírneve”. Ellenkező esetben a közjogi intézmények személyiségi jogai mögé bújtatva lehet megfojtani a szabad politikai diskurzust. Éppen ezért volt döbbenetes némely bírósági vezető fenyegetőzése Tamás Gáspár Miklós emlékezetes kritikája kapcsán, miszerint polgári peres eljárást fontolgattak – mintegy a bírói kar nevében – a filozófus ellen. Elgondolkodtató az is, hogy az Országos Igazságszolgáltatási Tanács 1999. évi 7. számú szabályzata 6. §-ában sajtóhelyreigazítási eljárásokat helyez kilátásba a „közérdek, így különösen az igazságszolgáltatás érdekének sérelme esetére”. Teljes szerepzavar.

A „korlátlan tűrés” követelménye nem csak a kicsinyes személyiségi jogi perek kerülését várja el a bírói kartól. Nehezen fér össze a bíróság méltóságával és függetlenségével, ha bírósági vezetők televíziós talk-showkban polemizálnak a bírósági döntéseket bíráló publicistákkal, politikusokkal. Eszembe jutott egy régi történet. 1995 júniusában, amikor a Bokros-csomag az Alkotmánybíróság elé került, Horn miniszterelnök találkozót kezdeményezett a testület akkori elnökével. Súlyom László azzal tért ki, hogy az Alkotmánybíróság a Magyar Közlönyön keresztül kommunikál a kormánnyal. Ez a hozzáállás, azt hiszem, zsinórmérték lehet a rendesbíróságok vezetői számára is.

Összegezve: a jogerős ítéletekhez való szabad hozzáférés, a nyilvánosság elvének következetes érvényesülése a bírósági gyakorlatban az egyik szükséges – bár nem elégséges – feltétel ahhoz, hogy a sértődös és titokzatos állam szolgálo és átlátható közhatalommá változzék.

SZIKRA ZSUZSA

Tavaly tavasszal egy igen súlyos bűncselekménysorozat elkövetője egyebek között azzal vádolta meg az öt első fokon elítélő bírót, hogy összejátszik bizonyos bűnözői körökkel. Mivel az eset nyilvánosságra került, szeretttünk volna a Kossuth Rádió Tizenhat óra című műsora számára interjúkat készíteni az ügyről, s természetesen megkerestük az említett bírót. Elmondtuk: tudjuk, törvény tiltja, hogy konkrét ügyről beszéljen, de most nem is az érdekelne minket, hanem az ő munkája, illetve az őt ért vádakra vonatkozó véleménye. A bíró úr szívesen válaszolt volna kérdéseinkre, de nem tehetette: a jogszabályi tiltás a konkrét ügyet csak közvetve érintő beszélgetésre is vonatkozik. Maradt volna az a lehetőségünk, hogy a vádaskodó elítéltet, illetve a védőjét kérdezzük, és elmondjuk a műsorban, hogy a bíró véleményét mi-

ért nem hallják. Inkább nem foglalkoztunk a történettel...

Nem sokkal később jogerős bírói ítélet született a Tocsik-ügyben. Ez sok tekintetben egészen mást tartalmazott, mint az addigi ítéletek. Megkerestük a végső döntést hozó bírót, aki felelegette, hogy nem beszélhet konkrét ügyről, de nem is szeretne, mert ő mindent elmondott az ítéletben. Már megelégedtünk volna az ítélet teljes, leírt szövegével is, mert arra gondoltunk, hogy az összes addigi, valamint az új ítéletet összehasonlíttatjuk szakértőkkel, aztán velük beszélgetünk, de a jogerős döntésnek akkor még nem készült el az írott változata. Kértük a bíróságot, vállalkozzon a szóvivő a beszélgetésre. Ezt megígérte, de nem tehetette azonnal, mert fel kellett készülnie.

Nekünk viszont szombatra műsort kellett készítenünk, s úgy éreztük, a Tocsik-ügy jogerős lezárásáról mindenképpen beszélnünk kell. Ekkor határoztunk úgy, hogy megosztjuk hallgatóinkkal tapasztalatainkat, és a két eset említésével arról készítünk összeállítást, vajon hogyan alakulhatott ki ez a lehetetlen helyzet. Kíváncsiak voltunk, mi erről a véleménye a szakembereknek, elsősorban a bírának, és hogyan lehetne változtatni rajta, mit gondol erről az igazságügy-miniszter, illetve hogyan vélekednek a parlamenti pártok képviselői. A konkrét ügyek tisztázása helyett maradt tehát egy másik, elsősorban a mi munkánkat nehezítő helyzet bemutatása. Meg is tettük több alkalommal. Így született egy sorozat a tájékoztatás lehetetlenségéről – a valódi ügyek elemzése helyett.

No és a csapda... A rádióhallgató, s így a műsorkészítő számára a legfontosabb a hang. Igaz ez a rövid műfajoknál is (hír, tudósítás), de különösen a nagyobb lélegzetű összeállítások, riportok esetében. Hitelesebb egy megszólalás, ha maga az érintett beszél, mintha a „magyar hangja”, az újságíró szólal meg. Ha valaki nem is fejtheti ki részletesen a véleményét, de egy-egy markáns mondatot elmond, erősíti a riportter szövegét. Különös jelentősége van a bíró hangjának egy perről szóló anyag esetén. Nemcsak a hitelesség, hanem a szakszerűség miatt is. Mi pedig épp hangot nem tudunk szerezni, vagy csak alig.

Képzeljék el azt a helyzetet, amikor egy szóvivő időt kér a felkészülésre, ezért a szakszerű magyarázat közreadása helyett egy sokszor nem is jogvégzett riportternek úgy kell ismertetnie az ítéletet, hogy nem áll rendelkezésére más, mint amit a kihirdetéskor hallott. Jobb esetben felvételt készít. Nem tiltják meg neki, de ha már megengedik, akkor technikai lehetőséget is kaphatna rá, mondjuk elhelyezhetné úgy a mikrofonját a többiekével együtt, hogy az vehesse a hangokat, és lehetne alkalma cserélni a betelt diszket, kazettát. A feltételes mód nem véletlen... Ugyanis a közérdeklődésre számot tartó ügyekben az

ítélethirdetésre rendszerint sokan kíváncsiak. Megjelennek a tévék, rádiók is, tehát sok mikrofonnak kell hely, ráadásul az operatőrök, fotósok mozognak a teremben. Kiépített közvetítői helyek általában nincsenek, élő adásról már csak ezért sem lehet szó. A technikai kényszermegoldásokat alkalmazó sajtó munkatársai akaratlanul is zavarják az ítélkezők munkáját. Ráadásul a híres-hírhedt ügyekben az indokolás legtöbbször hosszú. Az akár egy órán át tartó, szaknyelven írt eszmefuttatásból a pár perces rádiós összefoglalást úgy kell megszerkeszteni, hogy az tartalmazza az ítéletet, utalva arra, hogyan és miért változott az az első fokhoz képest, s ismertetni kell az elítélt álláspontját is. A hallgató többnyire tehát egy jól-rosszul értelmezett összeállítást kap az ítéletből, valamint a felháborodott, meggyötört, sok esetben vádaskodó, együttérzésre és részvételre pályázó elítéltet hallhatja, esetleg ügyvédi szavakat. Figyelembe véve, hogy az elítélt szerint ritkán jó az elmarasztaló ítélet, könnyen előállhat az a helyzet, hogy hétpróbás gazemberek próbálják maguk mellé állítani a hallgatókat, vagy begázolhatnak bírák, ügyészek becsületébe – háborítatlanul. (A nyilatkozó legfelsőbb bírósági bíró ugyanis nem emlékezett arra, hogy ilyen esetben bárki megvédte volna a bírót, netán ő maga arra vállalkozott volna, hogy pert indít az őt mocskoló elítélt ellen.) Az pedig majdnem biztos, hogy nem minden kérdésre kaphat választ a hallgató, sőt...

Ha például az elítélt az interjúban azt állítja, hogy a bíró nem hallgatta meg az egyik tanút, aki bizonyíthatta volna ártatlanságát, akkor ez így elhangzik. De válasz nincs rá, mivel az ítélkező bíró nem beszélhet, az újságíró pedig honnan tudhatná, pontosan mi történt. Arra pedig alig van esély, hogy az indokolásból pillanatokon belül kihámozható lenne, vajon melyik tanúra gondolt az elítélt és vajon miért mellőzte meghallgatását a bíró.

A büntetőügyeknél maradván: különösen kényes helyzet áll elő akkor, amikor a bűncselekmény elkövetőjével eleve együttéreznek az emberek: például egy gyerek vagy egy nő beszél arról, miért ölte meg az őt több éve sanyargató férfit, egy ember elmondja, miért ütötte agyon önvédelemből az orvul rá támadót, egy szülő arról szól, miért segítette a halálba gyógyíthatatlan betegségben szenvedő gyermekét. Ilyen esetekben különösen fontos lenne, hogy az ítélkező bíró ismertesse érveit, elmagyarázza, miért elítélendő a cselekedet a törvény szerint.

Visszatérve a Tocsik-ügyre: a Legfelsőbb Bíróságon néhány héttel az ítélet kihirdetése után sajtótájékoztatót tartottak, ahol az újságírók bármelyik kérdésére válaszoltak (volna) a megjelent bírók. (Nem az ítéletet hozók!) Csakhogy akkor már senki nem tett föl egyetlen kérdést sem. Addigra ugyanis jogászok segítségé-

vel megjelentek az elemzések, megfogalmazódtak a kétségek, a vélemények, a politikai játszmákról szóló feltételezések. Nem hangzottak el viszont a hiteles magyarázatok, hogy miért épp akkor zárták le az ügyet, miért születtek egymásnak szögesen ellentmondó ítéletek egy ilyen, a közéletet éveken keresztül foglalkoztató történetben. Néhány héttel az ítélethirdetés után maradt tehát a homály, a gyanú, hogy valami megmagyarázhatatlan történt. Akkor már senkit nem érdekelt egy mégoly szakszerű szóvivői magyarázat sem.

JUHÁSZ GÁBOR

A nyilvánosság az igazságszolgáltatás ellenőrzésére szolgál – a büntetőbírói eljárások „átláthatóságáról” vitatkozva csak ez lehet a kiindulási pont. A tételt nem újságírók foglalmazták meg, hanem bírák. Igaz, alkotmánybírák. Lényegében szó szerint így fogalmazott ugyanis az Alkotmánybíróság az 58/1995. (IX. 15.) AB határozat indokolásában, amikor kimondta, hogy „a modern büntetőeljárások alkotmányos alapelvei közé tartozik a nyilvánosság, amely elsősorban a tárgyalás nyilvánosságának és a bírósági döntés nyilvános kihirdetésének követelményét jelenti. A nyilvánosság mindenekelőtt az igazságszolgáltatás működésének ellenőrzését hivatott biztosítani a társadalom részéről.”

Nyilvánvaló persze, hogy nyilvánosság alatt az AB nemcsak az újságírókat értette, de őket mindenképpen oda sorolta. Különösebb eredmény nélkül. Ékes bizonyíték volt erre az a néhány évvel későbbi eset, amikor 1998 szeptemberében a Budai Központi Kerületi Bíróság egyik bírása, Gimesi Ágnes „kizárta a társadalomból az újságírókat”: az úgynevezett Varga-perben még az ítélethirdetésről is kitiltotta a tudósítókat (más érdeklődő meg nem akadt a hallgatóság számára fenntartott padokon). Az eset azért volt példátlan, mert a média emberei ahhoz már kénytelenek voltak hozzászokni, hogy zárt tárgyalás címén különösebb magyarázat nélkül zárulnak be előttük a tárgyalótermek ajtajai, ám az ítélethirdetés nem szokott „titokban” történni. Márpedig ekkor tulajdonképpen erről volt szó. Az a magyarázat ugyanis aligha fogadható el, hogy a döntés kihirdetése akkor is nyilvánosnak számít, ha a hallgatóságot a bíróságot válogatja ki. Nemcsak az AB által emlegetett társadalmi ellenőrzést hiúsíthatja meg, ha az ítélkezők így cselekedhetnek, hanem az igazságszolgáltatás tekintélyét is rombolja, hiszen – az eset jellegétől, a vádlott személyétől függően – például a pártosság gyanújába keveredhet a bíróság. Nem történt ez másképp 1998-ban sem, hiszen Varga Tamás a kilencvenes évek elején a Fidesz gaz-

dasági mindenese volt, így nyomban adódott a kérdés: van-e köze az újságírók kizárásának ahhoz, hogy az ügynek voltak/lehettek kényes politikai szálai? Azt is nehéz volt egyébként elképzelni, hogy egy családi és sikkasztási ügyben miért rendelt el a bíró zárt tárgyalást. S vajon minden vádlott személyiségi jogait így védik az ítélkezők, mint Vargáéval tették annak idején, amikor még azt a büntetőeljárás szabályát is áthágta a bíróság, hogy „a tárgyaláson hozott határozatát akkor is nyilvánosan hirdeti ki, ha a tárgyalásról a nyilvánosságot kizárta”? Ráadásul semmibe vették a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányát (amelyet Magyarország már 1976-ban kihirdetett). Az ugyanis előírja, hogy „minden büntető- és polgári perben hozott ítéletet nyilvánosan kell kihirdetni, kivéve, ha a fiatalok érdekei mást kívánnak vagy ha az eljárás házassági jogvitára vagy gyermekek gyámságára vonatkozik”. Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezmény is a nyilvános ítélethirdetést tekinti a tisztességes tárgyalás részének, s a tárgyalásról a sajtó vagy a közönség kizárását csak kivételes esetben (például nemzetbiztonsági érdekből vagy kiskorúak védelmében) tartja elfogadhatónak.

Az eset azt is jelzi, milyen bizalmatlanul kezelte/kezeli a bírák egy része az újságírókat. Ennek meg kell változnia ahhoz, hogy az igazságügyi tudósítások színvonala javulhasson – ahogy egyébként az ítélkezők is szeretnék, akik a megjelent írásokat kritizálni szokták, mondván, pontatlanul, szakszerűtlenül adják vissza azt, ami a törvény házában történt. A magyar újságíró-társadalom legnagyobb adóssága ezen a téren az, hogy nincs valódi bírósági tudósítás a lapokban. Ami manapság e címen megjelenik a hasábkokon, az többségében nem más, mint irat- és véleményismertetés, némi tárgyalótermi információval kiegészítve. A cikkek szinte kizárólag vádiratokon, rendőrségi-ügyész-ségi-ügyvédi információkon-véleményeken alapulnak, s zanzásítva elmondják, mi is történt az előző napon a tárgyalóteremben.

Ez inkább csak a bulvársajtónak elég. Ahhoz azonban, hogy a hivatkozott társadalmi ellenőrzésben a sajtó is részt vehessen, több kell, mondhatni, bírósági kritika. Valahogy úgy képzelem ezt el, ahogy az a művészeti életben már megszokott: a kritikus ismeri a darabot, a szerzőt, a rendezőt, a szereplőket, látja az előadást, s aztán ír. Ennek a módszernek az átültetése azonban ma elképzelhetetlen. Nem csak az igazságszolgáltatás – vagy ha tetszik, a szabályokat gyártó törvényhozás – hibájából. A szerkesztőségek ma képtelenek ellátni ezt a feladatot: nincs annyi jogvégzett munkatársuk, nincs annyi pénzük, hogy a számukra fontos összes pert figyelemmel kísérhessék, például hogy az összes tárgyalási napot percnyi hiányzás nélkül végigülje a tudósító. Persze akadály van elég a

másik oldalon is. Hogyan lehetne például kiveséző kritika alá vetni egy ítéletet, ha nincs leírva? Minden napos eset a gyors szóbeli indoklás, esetleges kérdéseit pedig fel sem teheti az újságíró a nyilatkozattalommal sújtott bírónak, legfeljebb a kijelölt szóvivőnek (aki viszont nem ismeri az ügyet kellő alapossgal). Ezen nyilvánvalóan segítene, ha legalább a nagy közfigyelmet keltő ügyekben csak akkor lenne ítélethirdetés, ha megszületett a végleges szöveg, s az hozzáférhető a sajtó számára (az érzékeny személyi adatok kitakarása után). Ezzel szemben ma még arra sem lehet számítani, hogy valamiféle összefoglalóhoz, bírósági közleményhez nyomban hozzájuthat.

Az ítéletek internetes közzététele – lásd Tocsik-ügy – némi segítséget nyújt, bár inkább csak a hetilapoknak, folyóiratoknak, hiszen a napilapok megsárgulnak, mire a világhálóra felkerül egy-egy döntés szövege. Pontosabban annak „szerkesztett” változata. Ez történt ugyanis a Tocsik-ügyben, illetve hivatalosan a „dr. T. M. és társai” ellen folyó perben, bár nyilvánvalóan értelmetlen úgy jogokat védeni, hogy a közismert személynek, sőt közszereplőnek (országgyűlési képviselő!) számító vádlottak nevét kitörlik az internetes változatból. A „bírósági kritika” megteremtését akadályozza az is, hogy az új szabályok korlátozzák a büntetőeljárás során keletkezett iratok megismerhetőségét a sajtó számára, bár a személyes adatokat nyilvánvalóan védeni kell a kíváncsiskodók elől (főleg a magánvádas büntetőeljárásokban és a polgári ügyekben).

Ez az információhiányos helyzet számos közéleti csetepaté forrása is. A politikusok aligha kerülhetik el – sokan nem is akarják elkerülni –, hogy azonnal véleményt mondanak friss ítéletekről. Hogyan alkothatt volna alapos véleményt bárki mondjuk a vihart kavart Hegedűs- vagy Bencsik-ítéletéről? A dokumentumok helyett hallomásokon, sajtótudósításokon alapuló kijelentések nemcsak politikai vitákat kavarnak, de el is bizonytalanítják a polgárokat. Hiszen azzal szembesülnek, hogy egy-egy döntés rendelkező részét még csak-csak megismerhetik, ám az indoklást már nem, s így például olyan kulcskérdésekre nem kapnak választ, hogy milyen bizonyítékokat hogyan értékelt a bíró.

A bírák nyilvánvalóan közszereplők, kötelesek tűnni az őket vagy munkájukat érő civilizált kritikákat, bárhonnan is érkezik az, beleértve az afféle – ma még teljesen szokatlan – megfogalmazást is, hogy mondjuk „logikátlan az indoklás gondolatmenete”. A bírának fel kell adniuk azt az álláspontot, hogy munkájuk megítélésére csakis a fölöttes bíróság jogosult. Ezek egyébként gyakran olyan indoklással helyeznek hatályon kívül ítéleteket, hogy ha azok a bíráló mondatok egy lapban jelennének meg a döntésről tudósítva, alighanem per várna az újságíróra.